Pastorale Verkenningen

JAARGANG 15 - no. 1, maart 2020

Ambtsgeheim

Tijdschrift voor het Justitiepastoraat

Pastorale Verkenningen is een uitgave van het RK en PC justitiepastoraat.

De redactie ziet zichzelf vooral als verzamelaar van artikelen en stimulator van collegae en anderen om te schrijven over de onderwerpen die betrekking hebben op het werkveld van het justitiepastoraat.

Pastorale Verkenningen wil deskundigheidsbevorderend zijn, onder andere door na te denken over het justitiepastoraat en haar context, door de uitwisseling van visies op aspecten van het werk, door het reflecteren op noviteiten en door aandacht te schenken aan de bronnen van waaruit justitiepastores en justitiepredikanten leven en werken.

Het volgende nummer van *Pastorale Verkenningen* (jaargang 15, nr. 2) verschijnt in september en zal gaan over contextueel pastoraat.
De uiterste inleverdatum voor dit nummer is 1 juli 2020.

De redactie bestaat uit:
H. Atsma
A. Flierman
J.-G. Heetderks
T. Veenstra
R. van Wieringen, secretariaat

Getekende voorkant, beeldbewerking, lay-out en digitalisering: Renilde van Wieringen.

Pastorale Verkenningen verschijnt onder de verantwoordelijkheid van hoofdaalmoezenier A.A.T. van Eijk en hoofdpredikant J.-G. Heetderks.

ISSN: 1875-0850

Redactioneel

Onlangs is de film 'The Two Popes' in primaire gegaan. In die film nemen paus Benedictus XVI en kardinaal Bergoglio (de latere paus Franciscus) elkaar de biecht af. Ze bevinden zich in de Sixtijnse kapel voor het openingstijd.
Kardinaal Bergoglio probeert al de hele tijd zijn ontslag in te dienen. In de Sixtijnse kapel biecht hij op dat hij tijdens de dictatuur in Argentinië te weinig heeft gedaan om zijn medebroeders te beschermen en dat hij zelfs heeft samengewerkt met het regiem. Als toeschouwer van de film hoor je hem dit biechten. Sterker nog, er worden flashbacks getoond. Zo krijg je de gebeurtenissen in beeld die de biechteling biecht.
Vervolgens biecht in de sacristie van de Sixtijnse kapel paus Benedictus bij de kardinaal. De eerste zinnen zijn te horen. Daarna vervaagt en verdwijnt het geluid. Daarmee is de biecht van de ene kant openbaar, maar van de andere kant niet. Als toeschouwer zie je de mond van de paus nog bewegen, maar je hoort niet wat hij zegt. De biecht komt alleen ter ore van de biechtvader. En zo hoort het.
Het afnemen van de biecht is in de film een kernmoment. De paus wil aftreden, maar wil niet dat kardinaal Bergoglio zijn opvolger wordt. Na de biecht van kardinaal Bergoglio wil de paus nog steeds aftreden, maar alleen als kardinaal Bergoglio zijn opvolger wordt. Het ontslag dat kardinaal Bergoglio probeert in te dienen, keert van hetgeen de paus precies wil naar hetgeen de paus precies wil voorkomen.

In dit nummer van *Pastorale Verkenningen* gaat het over het ambtsgeheim. De geestelijk verzorger krijgt in vertrouwen het een en ander te horen dat vervolgens bij haar/hem moet blijven. Of zoals ik het in mijn tekening (gemaakt naar aanleiding van een foto) op de voorkant heb verbeeld: het gesprokene blijft waar het gezegd wordt. Er mag niet over gesproken worden. En toch, in dit nummer spreken we over dit belangrijke thema: ambtsgeheim.

Namens de redactie, Dr. Renilde van Wieringen

Het redactieadres:
Dienst Geestelijke Verzorging
Bezuidenhoutseweg 20, 2594 AV Den Haag
Postbus 90829, 2509 LV Den Haag

j.heetderks@dji.minjus.nl

INHOUD

Inhoudsopgave

Thema

04 Ambtsgeheim en beroepsgeheim
door Leo Koffeman

11 Ambtsgeheim en verschoningsrecht
door Gerrit van den Brink

17 Ambtgeheim: een zorg voor de hulpvrager en de geestelijk verzorger
door Renilde van Wieringen

22 Deelname aan signaalgroepen ja of nee
door Mohamed Ajouaou en Ryan van Eijk

26 Pitch and Putt in de Bajes
door Theunis Veenstra

29 "Het geheim van de pastor mag niemand zien... "
door Pieter Thomassen

31 Twee gebeurtenissen
door Geerhard Kloppenburg

33 Omgaan met mijn ambtsgeheim. Een last of een vanzelfsprekendheid?
door Johan Bosboom

35 Collegiaal ambtsgeheim?
door een geestelijk verzorger

Cultuur

37 Column
door José Kodden

38 Inspirerend en ontroerend tegelijk
door Ryan van Eijk

40 For Sama
door Jan-Gerd Heetderks

Uit het veld

42 Internationale bijeenkomst in Rome over Justitiepastoraat
door Ryan van Eijk

Ambtsgeheim en beroepsgeheim

door *Leo Koffeman*

In de film "The Circle", naar het gelijknamige boek van Dave Eggers, is een jonge vrouw dolgelukkig als ze kan gaan werken bij The Circle, het grootste technologiebedrijf ter wereld, een kruising tussen Facebook en Apple. Dit bedrijf vraagt van haar gebruikers om hun werkelijke naam te gebruiken: aliassen zijn verleden tijd! Iedereen op aarde moet altijd en overal online te volgen zijn: Secrets are lies. Sharing is caring. Privacy is theft. Met die woorden kondigt de hoofdrolspeelster aan dat zij voortaan altijd met een kleine camera online zal zijn: geen geheimen meer. Haar baas is zeer enthousiast. Het loopt echter uit op een publieke jacht op haar vriend die haar heeft verlaten, wat leidt tot een auto-ongeluk en zijn dood. Als de jonge vrouw in een medewerkersbijeenkomst allerlei privégegevens van haar baas, inclusief zijn bankgegevens, publiek maakt zonder dat deze daarvan op de hoogte is, is zijn enthousiasme toch wat getemperd...

Als we het over het beroepsgeheim hebben, doen we dat wel in deze context. Enerzijds is er de exhibitionistische kant van Facebook, Twitter, enzovoort. Anderzijds de groeiende zorg over de bedreiging van onze privacy, en de afrekencultuur als iemand in de fout gaat. *Naming and shaming.* Hoe dan ook, geheimhouding staat onder druk. In Ierland, Australië, de USA en België speelt de vraag of het biechtgeheim wettelijk kan worden opengebroken, veelal vanwege de terechte grote aandacht voor seksueel misbruik.

1. Theologische doordenking

Als ik nadenk over het ambtsgeheim, dan is mijn eerste associatie toch die met het biechtgeheim. Voor mij ligt daar in theologische zin het uitgangspunt.

De biechteling belijdt zijn zonden niet tegenover een mens, maar tegenover God. Dat is heel kwetsbaar.

1.1. Het biechtgeheim

Het biechtgeheim is vormt een belangrijk element in het rooms-katholieke kerkelijk recht: "Het biechtgeheim is onschendbaar; daarom is het de biechtvader ten strengste verboden met woorden of op welke andere wijze en om welke reden ook over de boeteling maar iets bekend te maken" (CIC, c. 983, §1). Het wordt geacht absoluut te zijn: de biechtvader die het biechtgeheim rechtstreeks schendt, loopt een excommunicatie van rechtswege op (c. 1388).

De Reformatie brak met de biecht, hoewel Calvijn de biecht in bepaalde gevallen wel degelijk gewenst achtte. Luther wilde het sacrament van de biecht niet afschaffen, maar zuiveren van de praktijken rond aflaathandel e.d. In Duitse kerkordes heeft het nog wel een plaats. In de Nederlandse Lutherse traditie is de individuele biecht wel geheel afgeschaft.

Met enige regelmaat klinken toch pleidooien voor het weer invoeren van de biecht als mogelijkheid, bijvoorbeeld bij de Duitse theoloog Bonhoeffer. Op de achtergrond spelen natuurlijk bekende woorden uit de Bijbel, Mattheus 18: 15vv. en Johannes 20: 23.

Ambtsgeheim en beroepsgeheim, het begint bij het biechtgeheim. De kern daarvan is dat de biechtvader die de biecht hoort, dat doet in Christus' naam. De priester *representeert*. Hij handelt niet 'in eigen persoon', beschikt daarmee zelf niet meer over wat hem ter ore komt. Hij heeft simpelweg het recht niet. De biechteling belijdt zijn zonden niet tegenover een mens, maar tegenover God. Dat is heel kwetsbaar, en daarom is het absolute biechtgeheim een logische consequentie.

1.2. Het ambtsgeheim

Het ambtsgeheim is uiteraard breder dan het biechtgeheim, en het is al heel oud. Het is al onderdeel van de eed van Hippocrates (400 v. Chr.) voor artsen. In de kerken wordt echter niet zozeer het element 'geheim' als wel het element 'ambt' theologisch heel verschillend gekwalificeerd.

In de rooms-katholieke opvatting geldt als kerkelijk ambt elke taak krachtens hetzij goddelijke hetzij kerkelijke ordening duurzaam ingesteld, uit te oefenen tot een geestelijk doel (c. 145). Dat is dus een veel bredere categorie dan die van de gewijde ambten. Ook een pastoraal werker heeft een kerkelijk ambt. In de protestantse kerken wordt de term 'ambt' in het algemeen alleen gebruikt voor drie ambten: predikant, ouderling en diaken. Kerkelijk werkers zijn over het algemeen ouderling of diaken, en dus ambtsdrager.

> Hoe dat ook zij, het ambtsgeheim dient te worden begrepen tegen dezelfde theologische achtergrond als het biechtgeheim, namelijk dat van de *representatie*: je vertegenwoordigt als pastor in je contacten met de pastoranten de Eeuwige.

De term 'ambtsgeheim' wordt uiteraard ook gebruikt bij andere, burgerlijke ambten, zoals de notaris. Ook hier speelt op de achtergrond mee dat deze niet 'voor zichzelf' zijn werkzaamheden uitoefent.

1.3. Het beroepsgeheim

Het beroepsgeheim delen we als pastores met vele anderen, in de medische en juridische wereld. In die term ligt de nadruk op de professionaliteit. De geheimhouding maakt daar onderdeel van uit. In het algemeen zal sprake zijn van een registratie van de betrokken beroepsbeoefenaren. Het veronderstelt een bepaalde opleiding, en vandaag de dag zeker ook voortdurende bijscholing. Vaak is ook sprake van een vorm van interne rechtspraak.
Voor veel ambten, burgerlijk en kerkelijk, geldt ook deze professionaliteit. Maar een protestantse ouderling heeft geen beroepsgeheim, wel een ambtsgeheim. Een verpleegkundige heeft geen ambtsgeheim, wel een beroepsgeheim.

2. Privacy

Een grondrechtelijk argument dat terecht vaak naar voren komt om de betekenis van geheimhouding te onderstrepen, is dat van de privacy.

Het heeft ook voor de pastor betekenis, al vind ik het secundair aan het hierboven besproken aspect van de representatie. Het privacy-argument past heel goed in onze tijd, hoe dubbelzinnig soms ook.
Privacy behoort tot onze grondrechten, de fundamentele mensenrechten zoals ze onder meer zijn vastgelegd in art. 10.1 van de Grondwet:

> "Ieder heeft, behoudens bij of krachtens de wet te stellen beperkingen, recht op

eerbiediging van zijn persoonlijke levenssfeer".

De wet stelt daarvoor dus regels. Juridisch is in Nederland ook art. 8 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens van belang. Zo nodig kan men immers met dit verdrag in de hand naar het Hof in Straatsburg stappen om de eigen overheid aan te klagen.
Ik citeer het voluit:

> 1. Een ieder heeft het recht op respect voor zijn privé leven, zijn familie- en gezinsleven, zijn woning en zijn correspondentie.
> 2. Geen inmenging van enig openbaar gezag is toegestaan in de uitoefening van dit recht, dan voor zover bij wet is voorzien en in een democratische samenleving noodzakelijk is in het belang van de nationale veiligheid, de openbare veiligheid of het economisch welzijn van het land, het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden of voor de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen.

Het gaat primair om een vrijheidsrecht van de burger tegenover de overheid. Maar ook in de relatie tussen burgers onderling, is privacy een belangrijk recht. In Nederland is geen sprake van een rangorde van grondrechten. Het is de rechter die in een specifieke casus zal moeten afwegen hoe zich bijvoorbeeld het recht op privacy verhoudt tot de vrijheid van godsdienst of de vrijheid van meningsuiting. In elk geval is het beroepsgeheim in belangrijke mate gebaseerd op dit grondrecht van de pastorant.

3. Vertrouwensrelatie

Een laatste argument dat steeds naar voren komt om het belang van het beroepsgeheim te onderbouwen, is dat van de maatschappelijke relevantie van de vertrouwensrelatie. Die relatie wordt beschadigd op het moment dat wat in vertrouwelijkheid wordt gedeeld met de pastor, niet geheim blijft. Je hebt er dus zelf als pastor alle belang bij om geheimhouding te handhaven.

Dit argument heeft ook een bredere betekenis, want het gaat niet alleen om de relatie tussen de individuele pastor en de individuele pastorant. Het gaat ook om de betrouwbaarheid van het hele systeem, van de gezondheidszorg, van de rechtsbescherming, en ook van de rechtshandhaving.

> Een samenleving als geheel kan niet goed functioneren zonder de geheimhouding.

4. Interne regelingen van de kerken

4.1. De Rooms-Katholieke Kerk

4.1.1. Het Wetboek van Canoniek Recht

Het biechtgeheim is dus geregeld in het Wetboek van Canoniek Recht (zie boven). Een schending van het ambtsgeheim in bredere zin valt m.i. binnen de termen van het misbruik van macht of taak (c. 1389):

> "Wie van een kerkelijke macht of taak misbruik maakt, dient naar gelang van de ernst van zijn handelen of nalaten gestraft te worden, ontneming van het ambt niet uitgesloten, tenzij voor dit misbruik reeds een straf bij wet of verordening vastgesteld is".

Sancties kunnen uiteenlopen van het verbod of het gebod te verblijven op een bepaalde plaats of

in een bepaald ambtsgebied tot de wegzending uit de klerikale staat.

De handhaving van het ambtsgeheim impliceert ook het verschoningsrecht bij de kerkelijke rechtbank.

4.1.2. Gedragscode
Sinds 1 juli 2014 is in de Rooms-Katholieke Kerk in de Nederlandse kerkprovincie in alle bisdommen een Gedragscode van kracht[1].
Aanleiding hiervoor was het rapport van de Commissie Deetman over seksueel misbruik in de kerk. In de gedragscode wordt de geheimhouding als volgt gethematiseerd:

7. Geheimhouding
7.1. Het behoort tot de sociale veiligheid dat alle informatie, verkregen in het kader van pastorale zorg en geestelijke begeleiding, vertrouwelijk is en blijft, behalve in het geval van dwingende professionele redenen of wanneer de wet dat vereist.
7.2. Als er duidelijk en onmiddellijk gevaar bestaat, mag degene die pastorale zorg verleent of geestelijke begeleiding geeft uitsluitend zoveel informatie vrijgeven als noodzakelijk is om de betrokkenen te beschermen en schade te voorkomen. Hij consulteert een collega, alvorens hij die informatie vrijgeeft.
7.3. Alvorens informatie wordt vrijgegeven, dient degene die pastorale zorg verleent of geestelijke begeleiding geeft, indien mogelijk, betrokkenen hiervan en van mogelijke gevolgen op de hoogte stellen.
7.4. Kennis die alleen voortkomt uit persoonlijk contact mag alleen in openbare presentaties worden gebruikt wanneer deze geanonimiseerd is.
7.5. Het biechtgeheim is onschendbaar (canon 983 CIC). Onder geen enkele omstandigheid mag informatie die met het oog op het ontvangen van het boetesacrament is gegeven, worden bekendgemaakt; ook het indirect doorgeven van informatie is onder geen enkele voorwaarde toegestaan.

De hier aangeduide beperkingen van de geheimhouding passen in wat breder in de samenleving geldt.

4.2. De Protestantse Kerk in Nederland (PKN).
Vanouds is de geheimhouding in de protestantse traditie niet primair kerkordelijk geregeld.

Bepalend was veeleer de liturgische inkadering. Bij de bevestiging van een ambtsdrager in het ambt, als predikant, ouderling of diaken, werd altijd ook een belofte tot geheimhouding gevraagd.

Deze luidt vandaag de dag:
"Belooft u uw ambt waardig en trouw te bedienen met liefde voor de gemeente en voor alle mensen die de Heer op uw weg brengt, belooft u geheim te houden wat vertrouwelijk te uwer kennis komt, en belooft u uw taak te vervullen overeenkomstig de orde van onze kerk?"

4.2.1. Definitie en sancties
In de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland wordt het ambtsgeheim geregeld in ord. 4-2.
Het luidt:

1. Zij die een ambt dragen, zij die een dienst of functie vervullen en zij die vanwege gemeente of kerk een taak vervullen, zijn geheimhouding verplicht ten aanzien van alle zaken die hun in de uitoefening van hun ambt, dienst, functie of taak ter kennis komen en een vertrouwelijk karakter dragen.
2. Deze geheimhoudingsplicht blijft bestaan nadat hun ambt, dienst, functie of taak is beëindigd.

De reikwijdte van de geheimhouding is dus groot, en betreft niet alleen predikanten, ouderlingen en diakenen, met inbegrip van de kerkelijk werkers, maar ook allen die op arbeidsovereenkomst werkzaam zijn, zoals

kosters, organisten, medewerkers op een kerkelijk bureau, en die vanwege gemeente of kerk een taak vervullen, zoals vrijwilligers op pastoraal terrein.
Ook de geheimhouding zelf wordt breed omschreven, 'alle zaken die hun in de uitoefening van hun ambt, dienst, functie of taak ter kennis komen en een vertrouwelijk karakter dragen'.
En tenslotte stelt de kerkorde vast dat het ambtsgeheim uiteraard niet vervalt met het beëindigen van een ambt, dienst, functie of taak.
Bij het schenden van het ambtsgeheim is sprake van een veronachtzaming van ambt, bediening of bevoegdheden.

De sancties zijn in de PKO vastgelegd in ord. 10-9-7, in vijf mogelijke stappen: een terechtwijzing, een ambtelijke vermaning, een schorsing voor bepaalde tijd in vervulling van het ambt of de bediening dan wel in de uitoefening van de door de kerk toegekende bevoegdheden, een schorsing voor onbepaalde tijd, en als uiterste maatregel de ontzetting uit het ambt of de bediening dan wel het ontnemen van de door de kerk toegekende bevoegdheden.

4.2.2. Gedragscode

Van belang zijn verder de gedragscodes voor predikanten, zoals die functioneren in de PKN en verschillende andere kerken. De Gedragscode van de PKN[2] werd uiteindelijk op verzoek van de Bond van Nederlandse Predikanten door de generale synode aanvaard, nadat lange tijd het leidende gezichtspunt was dat een beroepscode een zaak is van de betrokken beroepsgroep, en dat het dus voldoende was dat de Predikantenbond zelf een dergelijk document had aanvaard. De synode nam uiteindelijk in 2012 toch de verantwoordelijkheid, mede omdat niet alle predikanten van de PKN ook lid van de Bond zijn, zodat de gedragscode niet breed bekend zou zijn. Nu krijgt elke beginnende predikant op het moment dat hij/zij beroepbaar wordt gesteld een exemplaar van de gedragscode in handen.
De code geldt voor zowel predikanten als kerkelijk werkers.

> In de Beroepscode is ‘betrouwbaarheid’ een van de vijf sleutelbegrippen in het ambt van predikant.

Daar hoort in ieder geval ook bij dat hij of zij geheimhoudt wat vertrouwelijk is.
In de Gedragsregels wordt dat uitgewerkt, en komt de geheimhoudingsplicht steeds terug, bijvoorbeeld als het gaat om collegiaal overleg, om de vervanging van een collega of om het raadplegen van een vertrouwenspersoon of een deskundige; steeds klinkt het ‘met inachtneming van de geheimhoudingsplicht’.
In beginsel moet duidelijk zijn dat de betrokken pastorant geen bezwaar heeft, of zelfs expliciet toestemming geeft. Ook het verschoningsrecht ligt vast.

De voorwaarden waaronder iemand zich ontslagen mag weten van de plicht tot geheimhouden, worden heel scherp omschreven. Dat kan alleen als hij/zij:
alles heeft gedaan om toestemming van betrokkene te krijgen dan wel ervan overtuigd is er vrijwel zeker van is dat het vragen van toestemming schadelijk is voor betrokkene of voor derden geen andere weg weet om tot een oplossing te komen dan door het doorbreken van de geheimhouding
er vrijwel zeker van is dat geheimhouding voor betrokkene(n) of derden aanwijsbare en ernstige schade of gevaar oplevert
er vrijwel zeker van is dat het doorbreken van de geheimhouding de schade aan betrokkene(n) dan wel aan derden voorkomt of beperkt

de geheimhouding slechts zover als nodig is doorbreekt om het gevaar af te wenden of de schade te voorkomen
in gewetensnood komt als hij/zij de geheimhouding handhaaft.
Bij een ernstig vermoeden van kindermishandeling, seksueel misbruik van minderjarigen of huiselijk geweld mag een pastor alleen anoniem advies vragen bij de daarvoor aangewezen instanties.
Als een minderjarige in het geding is, en als iemand in vertrouwen op de hoogte is gesteld van een (vermoeden van) tuchtwaardig gedrag bij een collega, moet men in de overwegingen laten meewegen, dat het gewraakte gedrag moet worden gestopt en voorkomen en niet mag worden toegedekt. Er is een specifiek protocol voor Seksueel Misbruik in Pastorale Relaties.

5. Tenslotte: kan het beroepsgeheim gedeeld worden met anderen?
Voor gemeentepredikanten ligt het vrij eenvoudig. De Gedragsregels spreken ook over de mogelijkheid van overleg met 'iemand met wie hij/zij de zorg voor betrokkene deelt', maar achten dat alleen mogelijk als die ander eveneens tot geheimhouding verplicht is. De tekst maakt niet helemaal duidelijk of hier alleen aan 'pastorale zorg' (bijvoorbeeld met een ouderling) gedacht is of ook aan bijvoorbeeld artsen.

Hoe dat ook zij, zaken die vertrouwelijk zijn meegedeeld worden daarbij alleen gedeeld als zeker is dat betrokkene daar geen bezwaar tegen heeft. Overleg met anderen (die niet rechtstreeks bij een vorm van zorg betrokken zijn, is alleen toegestaan als dat in het kader van de zorg voor betrokkene wenselijk is en uitsluitend na toestemming van betrokkene.
Die vraag speelt in de gezondheidszorg al lang. Ik kan er moeilijk bezwaar tegen hebben dat mijn huisarts overlegt met de specialist, en dat in het ziekenhuis de specialisten over mijn situatie overleggen met elkaar, met de betrokken verpleegkundige enzovoort. Het gezamenlijk beroepsgeheim rust dan op het team in plaats van op elk teamlid afzonderlijk.

Geestelijk verzorgers in de gezondheidszorg gaan hier heel verschillend mee om. Sommigen spreken mee in de patiëntbesprekingen, anderen doen dat bewust niet.[3] Voor de laatsten weegt zwaar dat de geestelijke verzorging mensen een plek biedt –meestal de enige plek in de organisatie!– om vrijuit te kunnen spreken over wat hen bezighoudt.

Maar die vrijplaats is als het ware kracht en zwakte tegelijk. De geestelijk verzorger kan zo binnen de organisatie in een marginale positie terecht komen.
Daarom menen anderen dat geestelijk verzorgers juist 'present' moeten zijn voor zowel de bewoners als de medewerkers en het management.

> Die dubbelpositie kan lastig zijn, maar de geestelijk verzorger kan daarmee ook functioneren als een soort bruggenbouwer tussen uiteenlopende belangen.

Ik kan me voorstellen dat dit bij de geestelijke verzorging bij justitie op een vergelijkbare manier speelt.
Er zullen situaties zijn dat overleg met bijvoorbeeld het maatschappelijk werk door sommigen wenselijk wordt geacht. Zolang van de instemming van de betrokkene kan worden uitgegaan, liefst nadat dat expliciet gevraagd is,

en diens welzijn nadrukkelijk voorop staat, hoeft daartegen mijns inziens geen bezwaar te bestaan. Ik zie niet in dat de geestelijk verzorger zijn/haar rol als bewaker van een 'vrijplaats' daarmee zou compromitteren.
Voor zover sprake is van multidisciplinair overleg waarin ook personen worden besproken waar de geestelijke geen pastorale relatie mee heeft (en waarbij de instemming dus niet op voorhand verondersteld mag worden te bestaan), lijkt het me beter als de geestelijk verzorger daaraan niet deelneemt.

Prof.dr. Leo J. Koffeman is emeritus hoogleraar kerkrecht en oecumene van de Protestantse Theologische Universiteit (Amsterdam)

[1] http://www.meldpuntgrensoverschrijdendgedragrkk.nl/wp-content/uploads/2015/04/140701_Gedragscode_Pastoraat.pdf
[2] *Beroepscode en gedragsregels voor predikanten en kerkelijk werkers*, Vastgesteld door de generale synode in november 2011 en april 2012, https://www.protestantsekerk.nl/download/CAwdEAwUUkBAWw==&inline=0
[3] Vgl. voor het volgende Greet Jonkers, *Geïntegreerde geestelijke verzorging: Ervaringen van zes humanistisch geestelijk verzorgers in de ouderenzorg*, http://repository.uvh.nl/bitstream/handle/11439/222/scriptie%20Greet%20Jonkers.pdf?sequence=1
Vgl. ook de brochure *Het beroepsgeheim in samenwerkingsverbanden: Een Wegwijzer voor zorgprofessionals*, http://docplayer.nl/6496011-Het-beroepsgeheim-in-samenwerkingsverbanden-een-wegwijzer-voor-zorgprofessionals.html.

Ambtsgeheim en verschoningsrecht

door Gerrit van den Brink

In zijn artikel in dit nummer van Pastorale Verkenningen beschrijft prof. dr. L.J. Koffeman het ambtsgeheim en het beroepsgeheim. In dit artikel reageer ik op het artikel van Koffeman en besteed ik aandacht aan het (wettelijke) verschoningsrecht van geestelijken.

1. Ambtsgeheim van de geestelijken

In de theologische doordenking bespreekt Koffeman het biechtgeheim, het ambtsgeheim en het beroepsgeheim. Koffeman onderscheidt het ambtsgeheim van de geestelijke en het ambtsgeheim van de burgerlijke ambten. In het spraakgebruik wordt vaak het woord ambt van geestelijken gebruikt.[1] Het wettelijke uitgangspunt is echter dat de geestelijke behoort tot 'de geestelijke stand'.[2]

Met het woord 'ambt' in de wet lijken de burgerlijke ambten te zijn bedoeld.[3] Nu in het spraakgebruik binnen geloofsgemeenschappen en ook daarbuiten veelal gesproken wordt van 'ambtsdragers' zal ik ook die terminologie gebruiken. Het biechtgeheim is onderdeel van het (bredere, zoals ook Koffeman beschrijft) ambtsgeheim van geestelijken.

2. Interne kerkelijke regelingen

Koffeman beschrijft in zijn artikel twee kerkelijke regelingen van twee kerkgenootschappen in Nederland, de RKK en de PKN. De bespreking van de beide interne regelingen geeft een mooi inzicht in de verschillen tussen de RKK en de PKN enerzijds en de overeenkomsten in beide regelingen anderzijds. Het geeft ook aan dat binnen beide kerkgenootschappen het ambtsgeheim goed doordacht is en ook kerkrechtelijk goed is verankerd. Dit geldt echter voor veel andere geloofsgemeenschappen niet. Bij veel andere kerken staat hierover echter niets in de kerkorde. Mijns inziens is dit erg onverstandig in een tijd waarin het ambtsgeheim steeds meer onder druk komt te staan. Dit komt mijns inziens door twee belangrijke ontwikkelingen. In de eerste plaats stellen kerken zelf steeds vaker dat onder het mom van het ambtsgeheim strafbare feiten niet mogen worden verhuld. In de tweede plaats is er vanuit de politiek een grote druk om het ambtsgeheim van geestelijken te beperken.[4]

Er is vanuit de politiek een grote druk om het ambtsgeheim van geestelijken te beperken.

3. Doorbreking van het ambtsgeheim

Daarmee kom ik bij de doorbreking van het ambtsgeheim. Het biechtgeheim binnen de RKK is onschendbaar en daarmee absoluut volgens het eigen canoniek recht. Het biechtgeheim kan en mag nimmer worden doorbroken. Koffeman schrijft daarover terecht dat de biechtvader die het biechtgeheim schendt automatisch is geëxcommuniceerd. Dat ligt anders wanneer sprake is van ambtsgeheim buiten het sacrament van de biecht in de RKK of bij het ambtsgeheim van ambtsdragers binnen de PKN.

In die gevallen is het ambtsgeheim niet absoluut, maar relatief. Er zijn dus gevallen denkbaar waarin het ambtsgeheim naar eigen kerkelijk recht mag (of zelfs móet) worden doorbroken. Wanneer is dit aan de orde? Denk dan concreet aan gevallen waarin sprake is van seksueel misbruik of kindermishandeling.

> De bescherming van anderen is soms een hoger belang dan de bescherming van het ambtsgeheim.

Juist in de kerk moet men ook zwakkeren beschermen. Een en ander volgt ook uit de gedragscodes die door Koffeman worden besproken. Daarnaast blijkt het relatieve van het ambtsgeheim bijvoorbeeld ook uit de kerkelijke rechtspraak van de PKN. Zo oordeelde de kerkelijke rechter:

> *Er kunnen zich omstandigheden voordoen waarbij een belangenafweging zal moeten plaatsvinden: enerzijds het belang van geheimhouding en anderzijds het belang van bescherming van een betrokkene die zich niet kan verweren.*[5]

In het geval waarin een predikant een melding van het vermoeden van kindermishandeling deed, oordeelde de kerkelijke rechter:

> *Het College stelt voorop dat het een ieder vrijstaat om een vermoeden van kindermishandeling te melden bij AMK. Het is met dit recht om een dergelijk vermoeden te melden strijdig om hoge eisen aan een AMK-melding te stellen aangezien moet worden voorkomen dat men uit angst voor aansprakelijkstelling geen melding doet.*[6]

Hieruit volgt het relatieve karakter van het ambtsgeheim: er kunnen hogere belangen zijn waarvoor het ambtsgeheim moet wijken.

4. Het wettelijke verschoningsrecht

Een aspect wat in het artikel van Koffeman buiten beschouwing blijft is de verhouding van het ambtsgeheim van geestelijken tot de Nederlandse wet. Dit heet het verschoningsrecht, afkomstig van het woord 'verschonen' wat 'verontschuldigen' betekent: oftewel men verontschuldigt zich bij de beantwoording van vragen.

De wet maakt onderscheid tussen het familiale en het functionele verschoningsrecht. Het familiale verschoningsrecht houdt in dat iemand niet verplicht is om een verklaring af te leggen die nadelig is voor naaste familieleden, bijvoorbeeld een ouder, partner of kind. Het functionele verschoningsrecht houdt in dat bepaalde getuigen geen verklaring hoeven af te leggen vanwege hun beroep of functie. En daarover gaat het hier.

4.1. Het verschoningsrecht in de wet

Iemand die wordt opgeroepen door de rechter om als getuigen een verklaring af te leggen is verplicht om voor die rechter te verschijnen en een getuigenis af te leggen, hij is dus verplicht om antwoord te geven op de vragen van de rechter.[7]

Het verschoningsrecht voorziet in de uitzondering daarop. Het verschoningsrecht is in de wet vastgelegd in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (artikel 165 Rv) en het Wetboek van Strafvordering (218 Sv). In de wet is vastgelegd dat degenen die geheimhouding verplicht zijn uit hoofde van hun ambt, beroep, stand of betrekking geen antwoord hoeven te geven op bepaalde vragen van de rechter, als hun die informatie in hun hoedanigheid van geheimhouder is toevertrouwd.[8]

4.2. Het verschoningsrecht als algemeen rechtsbeginsel

Het verschoningsrecht is in Nederland aanvaard als een algemeen rechtsbeginsel. De Hoge Raad

oordeelde dat het maatschappelijke belang van de waarheidsvinding bij bepaalde vertrouwenspersonen moet wijken voor het maatschappelijke belang dat iemand zich tot die vertrouwenspersoon moet kunnen wenden om bijstand en advies, zonder dat hij bang hoeft te zijn dat wat hij aan deze vertrouwenspersoon toevertrouwd openbaar wordt gemaakt.[9]

4.3. De geestelijke als verschoningsgerechtigde

Aan wie komt het verschoningsrecht toe? De wet bevat geen opsomming van de verschoningsgerechtigden. Er wordt in de wet een aantal categorieën genoemd: 'stand', 'beroep', 'ambt' of 'betrekking'. Degenen die tot deze categorieën behoren, hebben dus het recht om zich te verschonen. Dat recht is trouwens niet absoluut: het geldt alleen onder bepaalde voorwaarden. Vanaf de inwerkingtreding van de bepalingen is over vier maatschappelijke functies geen twijfel geweest dat aan hen een verschoningsrecht toekomt. Dit worden ook wel de klassieke verschoningsgerechtigden genoemd. Dit zijn de advocaat, geestelijke, notaris en arts. Als er een discussie was over het verschoningsrecht, ging dit over andere functies dan deze vier klassieke verschoningsgerechtigden.[10]

De geestelijke wordt dus ook beschouwd als een van de klassieke verschoningsgerechtigden.

Het is onbetwist dat de geestelijke een verschoningsrecht toekomt.[11] De geestelijke onderscheidt zich echter van de andere verschoningsgerechtigden omdat er voor de geestelijken geen wettelijk toezicht op hun functioneren bestaat.[12] Dit wettelijk toezicht is er namelijk wel voor advocaten, notarissen en artsen.

Maar wie is dan een ‘geestelijke’? Een tijdlang heerste de opinie dat het verschoningsrecht uitsluitend van toepassing zou zijn op het biechtgeheim. In dat geval zou wanneer een geestelijke iets wordt toevertrouwd buiten de biecht, de geestelijke geen verschoningsrecht hebben. Ook zou er slechts voor de geestelijken van de Rooms Katholieke Kerk sprake zijn van een verschoningsrecht en zouden predikanten maar ook pastoraal en kerkelijk werkers hier niet onder vallen. Deze uitleg van het begrip 'geestelijke' is te beperkt, dit blijkt uit de rechtspraak.[13] Sackers beschrijft recent deze problematiek. Sackers trekt de volgende conclusie:

> *Hoewel de beeldvorming bij de aanvaarding van het verschoningsrecht van de geestelijke voornamelijk lijkt te zijn gekleurd door het biechtgeheim van de katholieke geestelijke (…), zijn er geen aanwijzingen dat de wetgever (…) het verschoningsrecht heeft willen beperken tot de bedienaren van de christelijke en joodse godsdienst.*[14]

4.4. Hoe kan worden beoordeeld of sprake is van een ‘geestelijke’?

In de literatuur hebben Meijers en Sackers geprobeerd de geestelijke te definiëren. Meijers benadert de kring van geestelijken vanuit de functie die zij vervullen en stelt dat tot de kring van geestelijken behoren:

> *degenen die vanuit godsdienstige of levensbeschouwelijke genootschappen als geestelijke zorg- en hulpverleners functies vervullen ten behoeve van het geestelijk welzijn van aangeslotenen, geïnteresseerden en belanghebbenden en in dat kader vertrouwensrelaties met personen aangaan en onderhouden.*[15]

Sackers heeft geen wezenlijk andere definitie, maar voegt een aantal ‘formele’ vereisten toe:

> *Het verschoningsrecht kan met kans op succes worden geclaimd door een persoon aan wie bij uitstek de geestelijke zorg van een min of meer georganiseerde geloofsgemeenschap is toevertrouwd, aan wie uit hoofde van die functie vertrouwelijke informatie is gegeven, en (bepaald het lastigste), die afkomstig is uit een geloofsgemeenschap die ‘serieus’ te nemen is.*[16]

Mijns inziens dient allereerst te worden beoordeeld of sprake is van een godsdienst in de

zin van artikel 9 van het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM).[17]
Vervolgens dient te worden beoordeeld of sprake is van een geestelijke binnen de desbetreffende geloofsgemeenschap. Vanwege scheiding van kerk en staat en de staat, dient de rechter in zijn beoordeling zeer terughoudend te zijn.[18] Het is in beginsel de geloofsgemeenschap zelf die beoordeeld wie binnen haar gemeenschap geestelijken zijn. Toch kan dit niet volledig worden overgelaten aan de gemeenschap zelf en zal de rechter zich in het voorkomende geval een oordeel moeten vormen of de geestelijke ook 'geestelijke' is in de zin van het verschoningsrecht. Hierbij kan worden gekeken naar de taken en verplichtingen die de geestelijke heeft.[19] Of de geestelijke een specifieke opleiding heeft gehad kan een indicatie zijn, maar het ontbreken ervan hoeft niet tot de conclusie te leiden dat geen sprake is van een geestelijke. Uit de (schaarse) jurisprudentie blijkt ook dat het geen verschil maakt of de geestelijke bezoldigd of onbezoldigd is.[20] Mijns inziens zal eerder worden aangenomen dat sprake is van een geestelijke als de geheimhouding is verankerd in statuten of reglementen van de geloofsgemeenschap en daaraan ook het afleggen van een belofte of eed of andere vorm van geheimhoudingsverklaring verbonden is.

In ieder geval dient sprake te zijn van een zielzorgfunctie, waarbij het voor degene die informatie aan de geestelijke toevertrouwd erop mag vertrouwen dat hij zijn ziel of geweten bij diegene kan ontlasten, zonder vrees voor openbaarmaking.
Daarbij kan concreet worden gedacht aan priesters, predikanten, ouderlingen of diakenen, maar ook pastoraal of kerkelijk werkers en mogelijk zelfs bezoekmedewerkers. Een bijzondere figuur is de ‘geestelijke verzorger’ in de zin van de Penitentiaire beginselenwet.[21] In deze wet is nader uitgewerkt uit welke religies de geestelijke verzorging wordt aangeboden.[22]
Recent oordeelde de Hoge Raad dat geestelijk verzorgers in een penitentiaire inrichting zich kunnen beroepen op het verschoningsrecht van artikel 218 Sv, daarbij verwijst de Hoge Raad expliciet naar de 'geestelijke stand'.[23]

4.5. Reikwijdte van het verschoningsrecht
Het verschoningsrecht is echter in reikwijdte beperkt. Ik benoem twee situaties.
In het eerste geval vertelt een gemeentelid aan zijn predikant dat hij tijdens een huisbezoek een strafbaar feit heeft begaan.
In het tweede geval is een priester op straat getuige van het feit dat een parochiaan een ander mishandelt.

Onder het verschoningsrecht valt ‘hetgeen hun in die hoedanigheid is toevertrouwd’.[24] Het gaat om drie belangrijke onderdelen: wetenschap, hoedanigheid en toevertrouwen. In het eerste geval weet de predikant van het strafbare feit omdat hem dat in zijn hoedanigheid van predikant is toevertrouwd. Dit valt onder het verschoningsrecht. In het tweede geval ziet de priester een mishandeling als toevallige passant. De wetenschap is hem dus niet in zijn hoedanigheid van priester toevertrouwd. Dit valt niet onder het verschoningsrecht.

4.6. Relativiteit van het verschoningsrecht
De wet spreekt van het *kunnen* verschonen. In de literatuur en de jurisprudentie wordt aangenomen dat een verschoningsgerechtigde niet alles mag geheimhouden.[25]

Het is dus niet zo, dat alles waarvan vast komt te staan dat het onder de reikwijdte van het verschoningsrecht valt, onder geen enkele voorwaarde of omstandigheid geopenbaard mag worden aan derden of aan de rechter.[26] Er zal steeds sprake moeten zijn van een afweging van belangen.

Degene die een beroep doet op zijn verschoningsrecht zal moeten afwegen of de belangen van het verschonen opwegen tegen het belang van de waarheidsvinding.
Dit moet zorgvuldig gebeuren, een te strikt gebruik van het verschoningsrecht kan leiden tot misbruik van het verschoningsrecht, terwijl de verschoningsgerechtigde mogelijk strafbaar is (op grond van art. 272 Sr) wanneer hij te loslippig is.[27]

Het pastoraat is immers gericht op herstel van de relatie met God en dat is een uiterst intieme aangelegenheid waar niemand anders iets mee te maken heeft.

> Koester daarom het ambtsgeheim en ga er zorgvuldig mee omgaan.

Tot slot
Het ambtsgeheim is mijns inziens onmisbaar in het pastoraat: men moet kunnen vertrouwen op geheimhouding, ook als het ernstige zaken betreft. Juist ook in de kerk waarin men alle zonden moet kunnen belijden:

> "Belijd elkaar de overtredingen en bid voor elkaar, opdat u gezond wordt." (Jakobus 5:16, HSV)

Als u voor de vraag komt te staan of u het ambtsgeheim moet/mag doorbreken, win dan advies in bij geëigende (kerkelijke) instanties of personen, en/of vraag extern juridisch advies.

Als u niet aan doorbreking van het ambtsgeheim ontkomt, beperk de doorbreking van het ambtsgeheim dan tot het absoluut noodzakelijke.[28]

Mr. Gerrit van den Brink is advocaat gespecialiseerd in het kerkrecht en het strafrecht bij het advocatenkantoor Van Kooten Advocaten te Utrecht.

Foto: Maartje Geels | Hollandse Hoogte

[1] Meijers spreekt bijvoorbeeld consequent over de geestelijke ambtsdrager in: F.A.W. Bannier, W.L.J.M. Duijst, N.A.M.E.C. Fanoy, A.P.H. Meijers en J.M. Tempelaar, *Beroepsgeheim en verschoningsrecht, Handboek voor de advocaat, medisch hulpverlener, notaris en geestelijke*, Den Haag: Sdu 2008.
[2] J.J.I. Verburg, *Het verschoningsrecht van getuigen in strafzaken: (een studie over art. 218 Sv)*, diss. Leiden, Groningen: H.D. Tjeenk Willink 1975, p. 83.

[3] Zie voor een uitgebreide bespreking hiervan Verburg (1975), p. 93-95.
[4] Zie ook G. van den Brink, Beperk doorbreking ambtsgeheim tot het allernoodzakelijkste, in: *Reformatorisch Dagblad* 25 maart 2019.
[5] GCBG 10/08, 12 maart 2009. Het Generale College voor de behandeling van Bezwaren en Geschillen is het hoogste rechtscollege binnen de PKN.
[6] RCO Utrecht 2013-03, 8 november 2013. Het Regionale College voor het Opzicht (inmiddels het Classicale College voor het Opzicht) is een van de regionale colleges binnen de PKN die oordeelt over de tuchtklachten tegen ambtsdragers.
[7] Artikel 165 lid 1 Rv en artikelen 213 en 221 Sv
[8] Artikel 165 lid 2 onder b Rv: "Van deze verplichting kunnen zich verschonen: (..) zij die tot geheimhouding verplicht zijn uit hoofde van hun ambt, beroep of betrekking omtrent hetgeen hun in die hoedanigheid is toevertrouwd"; artikel 218 Sv: "Van het geven van getuigenis of van het beantwoorden van bepaalde vragen kunnen zich ook verschonen zij die uit hoofde van hun stand, hun beroep of hun ambt tot geheimhouding verplicht zijn, doch alleen omtrent hetgeen waarvan de wetenschap aan hen als zoodanig is toevertrouwd".
[9] HR 1 maart 1985, NJ 1986, 173 (OGEM-notaris Maas); HR 29 juni 2004, NJ 2005, 273, r.o. 5.3; Bannier e.a. (2008), p. 11.
[10] Verburg (1975), p. 81-82, zie voor een uitgebreide wetshistorie p. 77 e.v.; Zie ook Bannier e.a. (2008).
[11] Zie ook H.J.B. Sackers, Het verschoningsrecht van de geestelijke, in: *Tijdschrift voor Bijzonder Strafrecht & Handhaving 2017/02*, p. 68-69; HR 14 december 1948, NJ 1949, 95, m.nt. Langemeijer. HR 7 januari 2020, ECLI:NL:HR:2020:6, r.o. 2.5.
[12] Bannier e.a. (2008), p. 171.
[13] Hof Gelderland 12 november 1857, W. 1944; Rechtbank Rotterdam 24 januari 1933, NJ 1933, 977; Hof 's-Gravenhage 7 april 1949, NJ 1950,135.
[14] Sackers (2017), p. 71.
[15] Bannier e.a. (2008), p. 172.
[16] Sackers (2017), p. 71.
[17] Over het begrip godsdienst is veel jurisprudentie. Op 15 augustus 2018 deed de Raad van State een uitspraak waarin het beoordelingskader hiervoor duidelijk wordt weergegeven: Raad van State 15 augustus 2018, ECLI:NL:RVS:20182715.
[18] Zie hierover uitvoerig de dissertatie van Teunis van Kooten: Teunis van Kooten, *Het kerkgenootschap in de neutrale staat een verkenning en analyse van de positie van het kerkgenootschap binnen de Nederlandse rechtsorde (diss. Vrije Universiteit Amsterdam)*, Den Haag: Boom juridisch 2017.
[19] Sackers (2017), p. 75.
[20] Zie in dit kader: Rechtbank Rotterdam 24 januari 1933, NJ 1933, 977 en Hof ’s-Gravenhage 7 april 1949, NJ 1950, 135. Zie ook Bannier e.a. (2008), p. 185.
[21] Zie uitgebreider Sackers (2017), p. 71 en de conclusie van Procureur-Generaal Harteveld van 12 november 2019, ECLI:NL:PHR:2019:1144.
[22] Zie hierover uitgebreid HR 7 januari 2020, ECLI:NL:HR:2020:6, r.o. 2.3.
[23] HR 7 januari 2020, ECLI:NL:HR:2020:6, r.o. r.4 en 2.5.
[24] In het Wetboek van Strafvordering wordt de terminologie 'wetenschap' gebruikt.
[25] Zie onder meer: M.A. Wisselink, *Beroepsgeheim, ambtsgeheim en verschoningsrecht*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1997, p. 37; Verburg (1975), p. 275; [1] P.J.M. van Domburg, *Over de grenzen van het verschoningsrecht, Een verhandeling over het functionele verschoningsrecht van art. 218 Sv. en de relatie van dit artikel tot enkele dwangmiddelen,* ’s-Gravenhage: Vuga 1994, p. 37, 38; HR 1 maart 1985, NJ 1986, 173.
[26] Verburg (1975), p. 275
[27] Van Domburg (1994), p. 37-38.
[28] Zie ook G. van den Brink,Beperk doorbreking ambtsgeheim tot het allernoodzakelijkste, in: *Reformatorisch Dagblad* 25 maart 2019.

Ambtgeheim: een zorg voor de hulpvrager en de geestelijk verzorger

door Renilde van Wieringen

De redactie van Pastorale Verkenningen *vroeg verscheidene auteurs om een bijdrage te leveren voor het thema 'ambtsgeheim'. Daarbij bleek dat nog niet zo'n eenvoudig thema te zijn, ondanks (of misschien ook wel dankzij) het feit dat het onderwerp momenteel in de spotlights staat.*
Ik vroeg me af waarom het moeilijk is om erover te schrijven en ook waarom het onderwerp de laatste tijd zo in de schijnwerpers staat.

Belangrijk

Wie in dienst treedt als geestelijk verzorger bij de overheid, wordt vanaf het begin erop gewezen dat hij/zij[1] ambtsgeheim heeft. Het woord 'ambtsgeheim' zegt min of meer zelf al wat het is. Het heeft te maken met 'ambt' en met 'geheim'. Tijdens het uitoefenen van het ambt als geestelijk verzorger wordt elke geestelijk verzorger geacht alles wat haar/hem in vertrouwen wordt verteld, geheim te houden. Zelfs als haar/zijn dienstverband beëindigd is, blijft het ambtsgeheim van kracht.

Er zijn diverse ambten waarin geheimhouding een rol speelt. Denk hierbij aan het notariaat, de advocatuur en de medische wereld. Zo legt bijvoorbeeld een arts de eed van Hippocrates af.[2] Met een dergelijke eed wordt ondermeer het ambtsgeheim gewaarborgd.
Het afleggen van een eed klinkt als belangrijk. En dat is het ook. Een arts mag niet met anderen de gegevens van haar/zijn patiënt delen, tenzij de patiënt daar bijvoorbeeld zelf om vraagt en er toestemming voor geeft.

Het ambtsgeheim is ook voor de geestelijk verzorger een belangrijk element in het werk. Het bewaakt de vrijplaats die de geestelijk verzorger biedt aan degene die een beroep op haar/hem doet. Het ambtsgeheim is de pendant van de vrijplaatsfunctie van de geestelijk verzorger en maakt dat degene die bij haar/hem komt vrijelijk kan spreken. Zowel de vrijplaatsfunctie als het ambtsgeheim garanderen de vrijheid en beschermwaardigheid van het contact tussen de geestelijk verzorger en degene die bij haar/hem aanklopt.

Wereldwijd nieuwsonderwerp

Als geestelijk verzorger iets schrijven over 'ambtsgeheim' voelt al snel als het verbreken ervan of het lijkt erop dat het onderwerp alleen aan de oppervlakte kan worden bekeken. En toch is het van belang om over dit thema te schrijven.

De afgelopen tijd is het item een belangrijk nieuwsonderwerp geweest, onder andere in Australië, waar het de vraag was of er in het kader van de misdaad van seksueel misbruik, een nieuwe wet zou moeten worden aangenomen die op gespannen voet zou kunnen gaan staan met betrekking tot het biechtgeheim.[3]

Ook in Nederland is het item 'ambtsgeheim' in de aandacht komen te staan in het kader van wetgeving. Recent heeft de Hoge Raad dat bevestigd in zijn arrest van 7 januari 2020 (ECLI:NL:HR:2020:6).[4] De verdediging van de verdachte wilde dat de humanistische en boeddhistische geestelijk verzorgers in het proces zouden getuigen. De geestelijk verzorgers weigerden dat met een beroep op hun verschoningsrecht.

De Hoge Raad oordeelde dat dat beroep op het verschoningsrecht terecht was. Zij hoeven niet te getuigen in de strafzaak. De Hoge Raad merkte daarbij op dat het maatschappelijke belang dat "de waarheid in rechte aan het licht komt", moet wijken voor het recht om zich voor bijstand en advies te kunnen wenden tot een arts, advocaat, notaris, en de geestelijke stand.

> Geestelijken dienen wat hen in hun ambt ter ore komt, geheim te houden.

Het beschermen van de vrijplaatsfunctie wordt dus ook door de wetgever gezien als de moeite waard en met behulp van dit arrest gerealiseerd. De geestelijk verzorgers in dienst van justitie worden door justitiabelen in bajestaal 'hemelpiloten' genoemd.[5] Het arrest onderstreept wat justitiabelen allang in hun taalgebruik uitdrukken, namelijk dat zij geestelijken zijn.

Biechtgeheim

Een onderdeel van ambtsgeheim is, voor priesters, biechtgeheim. In de katholieke kerk (ik beperk me bij het biechtgeheim in dit artikel tot deze denominatie) is degene die komt biechten de biechteling en degene bij wie de biechteling haar/zijn zonden biecht de biechtvader.
Alles wat de biechteling biecht valt onder het biechtgeheim. Dat is een groot goed. De biechteling kan namelijk zonden opbiechten die hij/zij nooit heeft durven uitspreken, maar die blijkbaar toch op haar/hem drukken.
Maar stel nu dat iemand biecht dat hij/zij een misdaad heeft gepleegd, zelfs een afschuwelijke misdaad, dan is de biechtvader daarvan op de hoogte gebracht door de biecht. De biechtvader kan deze kennis omtrent dit afschuwelijke delict echter niet doorvertellen. Het canoniek recht verbiedt dat.[6]

Een heilige die bekend staat om het bewaren van het biechtgeheim is Johannes Nepomuk (ca. 1340-1393 n. Chr.). Het verhaal gaat dat Wenceslaus (de toenmalige koning van Bohemen) van de priester wilde horen of de koningin bij hem had opgebiecht of ze er een minnaar op na hield of niet. Maar Nepomuk zweeg hierover tegen de koning. Dat kostte hem zijn leven. Nepomuk heeft met zijn moedig optreden een voorbeeld gegeven van het niet schenden van het biechtgeheim, zelfs ondanks doodsbedreigingen.[7]

Wat als het onderwerp breder wordt getrokken?

Hoe de wetgever tegen het ambtsgeheim van de geestelijk verzorger aankijkt kan breder getrokken worden. Zou er een wetgever zijn die bijvoorbeeld het ambtsgeheim van een advocaat zou willen gaan opheffen?

Een advocaat krijgt ook van alles te horen. Aan een advocaat kan een groot delict worden toevertrouwd. De cliënt kan bijvoorbeeld tegen de advocaat zeggen:

> "Ik heb deze moord gepleegd, maar een aantal formaliteiten in deze rechtszaak zijn niet in orde en daarom wil ik dat u daarop gaat focussen. Maar mocht op een gegeven moment toch aan het

inhoudelijke worden toegekomen, dan wil ik dat u zich gaat richten op die facetten die voor mij ontlastend werken."

De advocaat is in dit voorbeeld op de hoogte van het gegeven dat zijn cliënt schuldig is, maar de advocaat heeft ambtgeheim. Zou de advocaat het ambtsgeheim gaan doorbreken zodra hij/zij van de cliënt zelf te horen krijgt dat deze een moord heeft gepleegd?

En een geestelijk verzorger? Stel dat iemand aan een geestelijk verzorger vertelt dat hij/zij een moord heeft gepleegd, moet de geestelijk verzorger die persoon vervolgens aangeven? Gelijk de advocaat zich behoort te houden aan het ambtsgeheim, zal ook de geestelijk verzorger zich daaraan behoren te houden. Voor de Nederlandse situatie wordt dat met het genoemde arrest duidelijk onderstreept. De vrijplaatsfunctie van de geestelijk verzorger zou anders volledig wegvallen.

Bijstand en advies

Maar waar dient die vrijplaatsfunctie dan voor als iemand de afschuwelijkste dingen kan vertellen aan de ander met ambtsgeheim? Waar blijft het vertelde vervolgens? In het arrest wordt in het kader van geestelijken gesproken over 'bijstand en advies'. Het arrest geeft hiermee een bevestiging van werkzaamheden die de geestelijk verzorger van oudsher doet. Het is de opdracht van de geestelijk verzorger om de ander bij te staan en advies te geven op haar/zijn levensweg om zo tot bestaansverheldering te komen.

Met behulp van een geestelijk verzorger kan iemand kijken hoe hij/zij in het leven staat.

Hoe is haar/zijn geestelijke ontwikkeling? Die geestelijke ontwikkeling is belangrijk voor iedere mens.
Op momenten in het leven waarin een nieuwe weg kan worden ingeslagen, komen vaak allerlei vragen op die de zin van het bestaan raken. Als iemand vertelt over een moord die hij/zij heeft gepleegd, is het aan de geestelijk verzorger om deze persoon bij te staan en te adviseren, zoals zichzelf aangeven. De geestelijk verzorger kan zelfs het voorstel doen om haar/hem hierbij bij te staan, bijvoorbeeld door mee te gaan naar het politiebureau om zich aan te geven.

Het kan niet zo zijn dat de geestelijk verzorger een delict wordt toevertrouwd en dat de geestelijk verzorger het om het even vindt hoe vervolgens de levensweg eruit gaat zien van de persoon die een beroep op haar/hem doet. Een geestelijk verzorger wenst niet de situatie dat degene die de misdaad vertelt, vervolgens het voornemen neemt om op de oude voet door te gaan. Hij/zij die de misdaad heeft gepleegd, is niet voor niets gekomen voor bijstand en advies.

Dit brengt met zich mee dat het ambt van geestelijk verzorger zwaar, zelfs heel zwaar kan zijn.

Hij/zij moet niet alleen zwijgen, maar ook iemand bijstaan en raad geven en die iemand kan vervolgens die bijstand en raad terzijde leggen. Hoe ga je daar als geestelijk verzorger mee om? En kan een geestelijk verzorger wel altijd die bijstand en raad geven en blijven geven?

Een weg van herstel

Voor de biechtvader is het begeleiden van degene die in de biecht zegt een (groot) delict te hebben gepleegd heel ingewikkeld. Het biechtgeheim telt zo zwaar dat, na de biecht, het

biechtgeheim ook geldt voor het contact tussen de biechtvader en de biechteling, zelfs in een nieuwe biecht. De biechtvader kan de biechteling dus nooit meer aanspreken over wat hem in de biecht verteld is.
Dat is anders bij ambtsgeheim. In de geestelijke begeleiding kan / moet worden teruggekomen op wat in vertrouwen in een vorig gesprek is gezegd.

> De biechtvader daarentegen kan alleen geestelijke begeleiding geven betreffende de zonden die zijn opgebiecht, tijdens de biecht zelf.

Omdat de volgorde in het sacrament van de biecht een bijzondere is in die zin dat eerst vergeving wordt aangereikt en pas daarna de penitentie wordt opgelegd, is het in de biecht van groot belang voor een biechtvader om zich goed bewust te zijn wanneer de absolutie wordt gegeven.

In geval van een (groot) delict kan de biechtvader de biechteling uitleggen dat hij/zij eerst de opdracht krijgt om naar de politie te gaan om zich daar te melden en dat pas daarna de absolutie ontvangen kan worden, met vervolgens een penitentie. De biechtvader kan zelfs aanbieden om, ter ondersteuning, mee te gaan naar de politie.
Als eerst de absolutie is gegeven en daarna de penitentie om zich te melden bij de politie, zou de biechteling de opgegeven penitentie alsnog te zwaar kunnen vinden. De biecht is afgerond. Het is aan de biechteling om de penitentie ten uitvoer te brengen. Dat valt niet onder de verantwoordelijkheid van de biechtvader.
Maar wat als de penitentie om naar de politie te gaan niet door de biechteling wordt uitgevoerd? Zou de biechtvader er daarom niet beter aan doen om mee te gaan naar het politiebureau en nadat de zondaar zich daar gemeld heeft, de absolutie te geven?

In de oude kerk werd de vergeving gegeven na de penitentie. Er was nog geen biecht zoals die nu bestaat. Wanneer iemand de fout in was gegaan, bijvoorbeeld het doen van afgodendienst, kon degene die die misstap had begaan, een traject van herstel volgen. De tijd van herstel was de boetetijd. Aan het einde van het traject werd de boeteling met Pasen weer opgenomen in de geloofsgemeenschap.
Belangrijk is om hier te zien dat de ontwikkeling van zonde naar herstel hiervan gekoppeld is aan de weg van Pasen.
De boeteling moet een nieuwe mens worden, die dus niet meer het pad van de misdaad opgaat, en zo weer deel kan gaan uitmaken van de geloofsgemeenschap.

Ook al is de volgorde van penitentie en absolutie in de loop van de tijd veranderd, het sacrament van de 'biecht', thans (weer) het 'sacrament van boete en verzoening' genaamd, en de voorbereiding daartoe zijn heel waardevol om tot herstel te mogen en kunnen komen. Het is daarom dan ook aanbevelingswaardig om dit sacrament onder de aandacht te brengen en te blijven brengen.

De geestelijk verzorger zelf
Tot slot wil ik nog stilstaan bij de zwaarte die het ambtsgeheim kan geven aan een geestelijk verzorger.

Ik moet terugdenken aan de studiedagen van 2006 waar een van de sprekers pastoor Jan Berkhout was. Hij was pastoor te Volendam tijdens de nieuwjaarsbrand in café *'t Hemeltje* (2001).

Naar aanleiding van zijn verhaal over die

afschuwelijke ramp, zie een van de aanwezigen:

> "Ik heb die narigheid niet meegemaakt, maar elke dag krijg ik op mijn werk in vertrouwen een verhaal over een 'ramp' uit iemands leven te horen. Daarover moet ik zwijgen en terecht. Maar elke keer opnieuw krijg ik te maken met kleine of grote rampverhalen. Hoe verwerk je voor jezelf de rampen die je ter ore komen?"

"Nooit!" was direct het antwoord. Volgens Berkhout is een ramp echt nooit te verwerken.

Van zichzelf vertelde hij dat de ramp naar binnen was geslagen en dat hij mede daardoor een burn-out had gekregen.
Over de levensrampen waarover een geestelijk verzorger in vertrouwen krijgt te horen, zal hij/zij nooit mogen spreken. Toch moet hij/zij goed voor zichzelf zorgen en hopelijk geen burn-out of andere klachten krijgen.[8] Berkhout kwam nooit over de ramp heen, maar wel over de burn-out.

Dat lukte door te gaan wandelen. Toen hij daarmee startte, kwam hij een mevrouw tegen die over haar leven vol drugs en justitie vertelde.[9] Ze was er doorheen gekomen door te luisteren naar de wind.

Berkhout volgde haar advies op. Tijdens zijn wandelingen ging hij luisteren naar de wind. Lopen in stilte.

Niet praten. Niet vertellen over wat niet verteld mag worden. Maar luisteren naar de wind. Gods geest waait immers waar ze wil.

Dr. Renilde van Wieringen

[1] Ik houd voor hij/zij en haar/hem de alfabetische volgorde aan.
[2] Deze eed is genoemd naar de Griekse arts Hippocrates, die leefde van ca. 460-370 v. Chr. Reeds toen al werd geheimhouding zo belangrijk gevonden, dat het in de eed werd opgenomen.
[3] https://www.nd.nl/geloof/geloof/531508/nieuwe-wet-in-australie-op-gespannen-voet-met-biechtgeheim
[4] https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:HR:2020:6
[5] Zie: https://www.blokhuispoort.nl/huis-van-bewaring/bajestaal/ Op deze website staat: 'Hemelpiloten: de pater, dominee en de humanistisch raadsman/-vrouw.'
[6] Canon 983, § 1 van de *Codex Iuris Canonici*, 1983.
[7] Soms worden er grapjes gemaakt over het ambtsgeheim van geestelijken. Zie bijvoorbeeld *Agenda 2019* (die speciaal voor justitiabelen wordt uitgegeven en ook wel 'bajesagenda' wordt genoemd), Ark Mission, p. 68. Na de mop wordt direct verwezen naar de heilige Nepomuk om het belang van het ambtsgeheim te onderstrepen.
[8] Men spreekt hier van secundaire traumatisering. Zie: C.R. Figley & R.J Kleber, Beyond the 'Victim'. Secondary Traumatic Stress, in: R.J. Kleber, C.R. Figley & B.P.R. Gersons (red.), *Beyond trauma. Cultural and societal dynamics,* New York (Plenum Press), 1995, 75-98.
[9] https://visie.eo.nl/2018/12/pastoor-jan-berkhout-dacht-nog-altijd-terug-aan-volendam/

Deelname aan signaalgroepen ja of nee

door Mohamed Ajouaou en Ryan van Eijk

In verschillende penitentiaire inrichtingen zijn zogenaamde signaalgroepen ingesteld. Een signaalgroep is een multidisciplinair overleg waar vroegtijdig signalen rondom veiligheidsrisico's van individuele en groepen justitiabelen worden onderzocht, geanalyseerd en besproken, waarna middels een risico-inschatting en door gerichte toezichts- of controleacties incidenten kunnen worden voorkomen. Hierbij staat de orde, rust en veiligheid in de inrichting voorop, en daarmee ook mogelijke maatschappelijk en (politieke) veiligheidsrisico's.

Meedoen of niet?
Het overleg is bedoeld om ingebrachte signalen en onderbuikgevoelens te bespreken. Het zijn vaak de niet aanwijsbare gedragingen die het risicobeeld rond gedetineerden compleet maakt. Aan sommige (teams) geestelijk verzorgers is gevraagd mee te doen aan deze signaalgroepen. Meedoen of niet? Dat is de vraag.

Meedoen met het risico dat je als geestelijk verzorger geïnstrumentaliseerd wordt en mogelijk je ambtsgeheim schendt?
Of niet meedoen, aan de kant staan en het gevaar lopen dat je bepaalde risico's in verband met bepaalde gedetineerden niet ziet of door hen voor een 'karretje gespannen' wordt?

In het MT DGV werd de discussie niet uitgebreid gevoerd maar in onderlinge gesprekken tussen geestelijk verzorgers bleek wel een verschillende benaderingen te leven.
Daarom leggen we de volgende stelling aan twee hoofden voor, aan Mohamed Ajouaou, Hoofd islamitische geestelijke verzorging en aan Ryan van Eijk, Hoofdaalmoezenier:

Het team geestelijke verzorging moet wel / niet meedoen aan de signaalgroep.

Het team geestelijke verzorging moet wel / niet meedoen aan de signaalgroep

Reactie Mohamed Ajouaou
Het team geestelijke verzorging moet meedoen met de signaalgroep.
Eigenlijk moet een signaalgroep door geestelijk verzorgers niet anders worden gezien dan een afstemmingspodium of overleggremium. Er is, lijkt mij, niet zo'n groot verschil tussen 'een signaalgroep', 'ochtendrapport bespreking', MDO enzovoort.

Allemaal gelegenheden, binnen de grenzen en de beperkingen van de eigen professie en verantwoordelijkheden met elkaar van gedachten te wisselen over de beste manier van insluiten, begeleiden en herstellen van gedetineerden. Of laten we zeggen 'zorg voor ingeslotenen'. Die zorg is gelet op de tijdsgeest niet meer fragmentarisch, maar meer holistisch.

Als geestelijk verzorgers overal weg blijven, dan draagt dat bij aan een fragmentarische zorgaanpak. Dat is niet verantwoord.

Maar wordt de geestelijk verzorger niet ‘geïnstrumentaliseerd’? hoor ik u zeggen. Dat hoeft niet. Want wat is instrumentalisering in dit geval?

> Ik zie instrumentalisering als het oneigenlijke gebruik maken van de persoon of de functie om enkel de eigen specifieke doelen van de organisatie te bereiken.

Oneigenlijk gebruik doet zich bijvoorbeeld voor wanneer de geestelijk verzorger zich verplicht voelt om zich onevenredig te concentreren op (veiligheids)zorgen van de inrichting.

Wanneer de inrichting (lees directie) eigen beleid en werkopvatting oplegt aan de geestelijke verzorger en wanneer deze laatste daarbij zijn of haar professionele onafhankelijkheid en waardigheid (vooral in de ogen van gedetineerden) verliest, dan is er sprake van instrumentalisering. In dat geval is deelname aan welke afstemmingsgroep dan ook niet wenselijk.

Echter, de geestelijk verzorger kan er zelf wel voor zorgen dat hij of zij onafhankelijk blijft, waardig optreedt, de grenzen van de eigen professie bewaakt, en toch met respect voor andere invalshoeken deelneemt en eigen inbreng heeft.

Reactie Ryan van Eijk
Deelname aan de signaalgroep? Dank je, toch maar niet.

Stellingen zijn meestal wat ongenuanceerd en daarmee dwingt hun beantwoording tot een eenduidig en (te) simpel 'ja' of 'nee'. Zo ook deze stelling. Als ik moet kiezen, dan wordt het een 'nee'. Gelukkig krijg ik echter van de redactie de gelegenheid om dit toe te lichten.

Voor mij is dan het startpunt de vraag: waaraan wordt dan deelgenomen, wat is de signaalgroep eigenlijk? Naar ik begrepen heb gaat het bij de signaalgroep om een regelmatig overleg waaraan verschillende beroepsdisciplines deelnemen om signalen rond veiligheidsrisico’s te onderzoeken en te analyseren. Er worden signalen ingebracht zoals persoonlijke indrukken, intuïties en gevoelens. Daarop wordt een risicotaxatie gemaakt en worden eventueel nodig geachte maatregelen genomen -of niet natuurlijk- qua toezicht en controle. Dit alles met het oog op orde en veiligheid in de inrichting of zelfs de samenleving.
Voor het team geestelijke verzorging lijkt me hier om diverse redenen geen plek, die ik hieronder niet presenteer in volgorde van belangrijkheid, maar voor mij gezamenlijk wel leiden tot ontkenning van de stelling.

Doel van de signaalgroep en de daarvoor vereiste expertise zijn mijns inziens niet die van de geestelijke verzorging. Geestelijk verzorgers zijn geen veiligheids- of beveiligingsdeskundigen. Met deze focus kijken ze ook niet naar hun omgeving en gesprekspartners. Dat wil niet zeggen dat geestelijk verzorgers naïef zijn of onbezorgd over veiligheid mogen zijn, het is echter niet hun eerste punt van aandacht. Wel zijn ze informatiedrager en dus mogelijke informant. En dat lijkt me de eigenlijke reden dat verwacht wordt dat ze een bijdrage kunnen leveren. Ik kom daar hieronder op terug.

Daarnaast bestaan er mijns inziens praktische bezwaren zoals de veelal versnipperde deeltijdstijdsaanwezigheid van de geestelijke verzorging in inrichtingen en het grote aantal

overleggen dat er al bestaat, en er nu al vaak bij inschiet. Praktische redenen mogen echter niet de doorslag geven.

> Belangrijkere reden om niet deel te nemen vind ik, dat het werk van de geestelijke verzorging is gebaseerd op het vertrouwen dat ze ontvangt van gedetineerden en organisatie.

Dat betekent dat geestelijk verzorgers informatie krijgen die waardevol kan zijn voor de signaalgroep. Echter, slechts op basis van dit gegeven vertrouwen kan de geestelijke verzorging haar werk doen. Vertrouwen en betrouwbaarheid zijn daarvoor essentieel, en dat betekent dat er prudent moet worden gehandeld met wat men ziet en hoort (en nog voorzichtiger moet men dan zijn met persoonlijke indrukken en intuïties).
Iedere schijn dat dat vertrouwen niet gerechtvaardigd is, is riskant voor positie en werk van de geestelijke verzorging. Is dan alles wat tot de geestelijke verzorger komt gedoemd te verdwijnen in een spreekwoordelijk 'zwart gat' of valt dan alles onder wat in de volksmond biechtgeheim wordt genoemd? Nee, natuurlijk niet. Maar als de geestelijk verzorger gericht iets met het waargenomene wil doen, dan dient daarbij een zorgvuldige weg bewandeld te worden om de vertrouwenspositie zo transparant en duidelijk mogelijk te maken of houden voor alle betrokkenen.[1] Transparantie en anonimiteit zijn daarbij van het grootste belang.

De geestelijke verzorging levert verder al een aanvullende veiligheidsbijdrage. Vanuit een recent onderzoek naar de bijdrage van de geestelijke verzorging aan het leefklimaat in inrichtingen wordt duidelijk dat de bijzondere (vertrouwens)positie van de geestelijke verzorging nu al een erkende, gewaardeerde en vooral positieve bijdrage levert aan de veiligheid in inrichtingen.[2]
Deze andere, eigen wijze van bijdrage aan veiligheid door de geestelijke verzorging lijkt mij een belangrijke naast veiligheid die gerealiseerd wordt door risicotaxatie, controle en monitoring, en die wel bijdraagt aan veiligheid, maar niet per definitie hoeft bij te dragen aan de werk- en leefbaarheid in een inrichting.

Het belang van de waarde 'veiligheid' kan in de gesloten setting van een justitiële inrichting al snel ten koste gaan van de waarde 'vrijheid', zoals ook blijkt uit mijn eigen promotieonderzoek naar menselijke waardigheid in detentie.[3] Terwijl juist de waarde 'vrijheid' (in leefklimaattermen 'autonomie') blijkt bij te dragen aan veiligheid, zoals het recente experiment in Nieuwegein duidelijk laat zien.[4]
Kortom, de geestelijke verzorging en de afzonderlijke geestelijke verzorger heeft een verantwoordelijkheid naar en levert al een -aanvullende- bijdrage aan het bewaren en bewaken van een veilig werk- en leefklimaat in de justitiële inrichting.

Er is nog een andere, meer beschouwende afweging die me terughoudend maakt om hier als geestelijke verzorging actief in te stappen: er lijkt nationaal en internationaal sprake van een steeds verder groeiend veiligheidsdenken.[5] Hans Boutellier, erkend 'veiligheidsdenker', stelt in dezen dat de behoefte aan veiligheid is als een rupsje-nooit-genoeg.[6]
Maar angst voor het onverwachte, geweldsincidenten, of verantwoordelijkheid moeten afleggen over wat fout is gegaan lijkt hier niet een goede raadgever (als het de enige raadgever is).

> Juist vanuit de geestelijke verzorging mag ruimte en ontvankelijkheid verwacht worden voor het onverwachte en het onvoorziene.

Dat impliceert dat er ruimte moet zijn voor het feit dat het leven anders kan lopen dan gewenst of voorzien. Want leven zonder risico's is geen leven. Dat gegeven beseffen en erkennen lijkt me een belangrijke kanttekening bij de niet te stillen veiligheidsbehoefte.

Tot slot: de afgelopen decennia heeft de geestelijke verzorging op diverse momenten en manieren bijgedragen aan de humaniteit -lees leefklimaat- in justitiële inrichtingen. Voor zover ik weet naar ieders tevredenheid.

Men heeft dat altijd weten te doen met en op basis van vertrouwen van gedetineerden en inrichtingsorganisatie.

Deze ietwat diffuse, informele taak en bijdrage van de geestelijke verzorging formaliseren in deelname aan de signaalgroep lijkt me eerder het gevaar in zich te dragen dat het leidt tot verarming in plaats van verbetering van de bijdrage van de geestelijke verzorging aan veiligheid.

[1] Zie daarvoor de *Beroepscode van de VGVZ 2015* paragraaf 3.3.
[2] *De bijdrage van de geestelijke verzorging aan het leefklimaat in justitiële inrichtingen*, Kaski-Rapportnr. 656, Nijmegen, 2019.
[3] R. van Eijk, *Menselijke waardigheid tijdens detentie. Een onderzoek naar de taak van de justitiepastor*, (diss. Tilburg University), Oisterwijk: Wolf Legal Publishers, 2013.
[4] B. Vollaard, M. Knoef & T. van Dijk, *Het effect van een alternatief detentieregime op gedrag en gezondheid van gedetineerden. Een experiment in een penitentiaire inrichting*. Leiden/Tilburg, 2019.
[5] R. van Eijk, 'Eeuwige verdoemenis bij leven? Regieproblemen rond stigmatisering in de participatiesamenleving', in: *Lost in translation? De (ex-)gedetineerde in de participatiesamenleving*, Theo W.A. de Wit, Reijer J. de Vries en Ryan van Eijk (red.), Nijmegen: WLP, 2014, 33-50; 'Justice Besieged by Security. Observations and Remarks from a Catholic Point of View'. In: F. van Iersel (Red.) (2018). *Rechtvaardige oorlog - rechtvaardige vrede - kerken over vrede.* Delft: Eburon, p. 23-48.
[6] H. Boutellier, *Hoe veilig verder!?.* Amsterdam: Afscheidsrede VU/Verweij-Jonker instituut, 2019.

Pitch and Putt in de Bajes

door Theunis Veenstra

De buurman van de pastorie waarin we jaren hebben gewoond, gebruikte zijn tuin om de golfsport onder de knie te krijgen. Bij zijn eerste pogingen belandden de ballen regelmatig over de heg op ons perceel. Spijkerharde dingen zijn dat, zeker voor onze grasmaaier, en kogelrond. Tot ik een filmpje voorbij zie komen op YouTube. In slow motion is te zien dat ze onderweg verrassend vele vormen aannemen: bij de afslag veren ze in als een spiegelei, waarna ze zich in de lucht herpakken in de vorm van een zeppelin om bij landing – alsof er niets gebeurd is – als massief bolletje over het gras te rollen.

Een grote rol touw

Het ambtsgeheim heeft ook wel iets van zo'n golfbal. Vertrouwelijkheid is een vormvast gegeven in ons vak, het staat of valt ermee. Toen ik in 2012 begon als geestelijk verzorger in PI Zwolle volgde ik een training voor nieuwe geestelijk verzorgers in het kantoor van Exodus te Leiden. Daar werd ons de vraag voorgelegd wat je zou doen als je bij iemand op cel een grote rol touw zou aantreffen, gereed om als 'ladder' uit het raam geworpen te worden.
Mijn eerste reactie was dat ik dit ergens zou melden, want je laat iemand toch niet zomaar ontsnappen?

Dit antwoord bleek dus een verkeerde beroepshouding te zijn. Geestelijk verzorgers zijn er niet voor om als veiligheidsmedewerkers rond te lopen. Ons vak, onze identiteit binnen de muren, staat of valt met vertrouwen.

Ons vak, onze identiteit binnen de muren, staat of valt met vertrouwen.

Naast mijn verbazing was het daarom ook wel een heldere kijk op mijn nieuwe arbeidsomgeving. Ik had twintig jaar als gemeentepredikant gediend en met 'ja' geantwoord op de vraag*: "Belooft u uw ambt waardig en trouw te bedienen met liefde voor de gemeente en voor alle mensen die de Heer op uw weg brengt, belooft u geheim te houden wat vertrouwelijk te uwer kennis komt, en belooft u uw taak te vervullen overeenkomstig de orde van onze kerk?"*

In de uitoefening van mijn ambt had ik echter te maken met vele mede-ambtsdragers (ouderlingen, en diakenen). Ik herinner me dat we in pastorale overlegsituaties veel vertrouwelijkheden met elkaar deelden, maar dit deden we dan ook weer in vertrouwen op elkaars ambtsbelofte. Bij de cursus in Leiden ging de knop bij mij om. Het ging niet alleen om dat touw, het ging om de focus op ons werk en dat had ik op dat moment, het begin van mijn justitie-carrière, ook nodig.

Twijfels delen

Geheimhouding en vertrouwen dus als gegeven zo hard als een golfbal, zo startte ik met mijn werk onder ingeslotenen. Ik kan hier 'breeduit vertellen over mijn zwijgen' ten aanzien van delict-verhalen, het stoken van drank op cel (ik werkte met de Noorse populatie in Veenhuizen) etc. maar wie zit hier te wachten op succesverhalen? Liever dan dat, deel ik mijn twijfels waar ik wellicht anders had moeten beslissen. Daarmee

komen we in situaties waarin de bal in de lucht geslagen is en onderweg van vorm verandert.

Zo ook mijn 'massieve' zwijgen. Ik denk aan de gedetineerde die me op cel zijn vork toont. De tanden zijn twee bij twee uit elkaar gebogen, het handvat is met zakdoeken van een stevig lemmet voorzien. De transformatie tot een steekwapen verandert ook iets in mijzelf. Omdat ik er niet in slaag de gedetineerde op andere gedachten te brengen, spreek ik het dienstdoend afdelingshoofd er op aan om een bepaalde cel eens grondig te inspecteren.

> Meer zeg ik niet, maar voor minder dan dat doe ik het ook niet, want hier is de veiligheid van de persoon zelf en van diens omgeving in het spel.

De hier op volgende spit-actie wordt door de gedetineerde niet op mij teruggevoerd. Was dit wel het geval geweest, dan had ik ontkennend geantwoord.
Had ik het toch eerlijk moeten vertellen? Ik weet het niet.

Dreiging

Deze 'eerlijkheid' betracht ik juist weer wel bij een gedetineerde die al dagenlang zijn luchtmoment overslaat en zich opsluit in zijn cel. Hij vertelt me dat hij buiten de bajes ernstig werd bedreigd en dat de broer van deze bedreiger nu in onze gevangenis is beland. Ik probeer hem te stimuleren zijn verhaal te doen bij zijn mentor. Dit weigert hij met als gevolg dat hij kiest voor eenzame opsluiting. De twee ingeslotenen komen elkaar echter wel, met alle gevaar van dien, tegen op de arbeid. Ik bezoek eerst het MDO om meer aan de weet te komen. Dit levert niets op. De man wordt gaandeweg de weken banger en banger.

> Op zeker moment vertel ik hem dat ik mijn zwijgplicht ga doorbreken en in contact ga treden met een afdelingshoofd.

De gedetineerde geeft geen uitdrukkelijke toestemming, maar verbiedt het me ook niet.
Zo geschiede dat dit afdelingshoofd nog geen tien minuten na mijn melding samen met een collega aan één tafel op de binnenplaats zit te spreken met de bewuste 'broer van'. De uitkomst hiervan is dat de twee mannen nog dezelfde middag met elkaar in contact worden gebracht en dat er helemaal geen sprake blijkt te zijn van dreiging van de andere zijde.
Hoewel de uitkomst hiervan dus positief is, leg ik toch mijn handelen voor in een casus in de regio-vergadering. Ik leer hiervan twee zaken. Je moet als geestelijk verzorger niet te snel de eigen problemen van de gedetineerde willen oplossen. Ik had het ook langer kunnen volhouden met hem in zijn angst en onzekerheid. Daarnaast wordt me nog eens weer duidelijk gemaakt dat de geestelijk verzorger een andere taak heeft dan het overige personeel in de penitentiaire inrichting. Ik was namelijk verbaasd en ook wel teleurgesteld in het snelle handelen van de afdelingshoofden. Had het allemaal niet wat bedachtzamer en tactischer aangepakt kunnen worden?

Andere verantwoordelijkheid

PIW-ers en afdelingshoofden moeten echter rapporteren wat hun ter ore is gekomen en daar ook naar handelen. Dit is een heel andere verantwoordelijkheid dan die van de geestelijke verzorging. Dit inzicht was bij mij onder het stof komen te liggen.
Dat komt ook omdat ik met deze collega's samenwerk, we lunchen met elkaar en stappen in de bus voor een uitje met de

personeelsvereniging. Dat creëert een band waarin ik vanuit mijn menselijke behoefte 'gehoord, gezien en geaccepteerd' wil worden.

Vanuit die omstandigheden is het zinvol om samen met collega geestelijk verzorgers mijn eigen rol en van daaruit de noodzaak tot distantie onder ogen te zien. Deze les was me in Leiden bij de training al geleerd, maar ik was toe aan een update.

Ontmoeting in overleg

Ik realiseer me tevens dat nabijheid en distantie nooit helemaal gescheiden kunnen worden.
Zo schuif ik met regelmaat aan bij een MDO-overleg om me daar een beter beeld te vormen van een specifieke gedetineerde. Als geestelijk verzorger ontmoet ik deze gedetineerde in de samenhang van diens persoonlijkheid, delict, familie, levensbeschouwing en detentiebeleving. In die samenhang kan je verbindingen leggen die anders onderbelicht zouden blijven.

In zo'n overleg vertel ik meer dan dat ik op een teamkamer van een afdeling zou delen. Deelname hieraan meld ik altijd vooraf aan de gedetineerde.

Het beroepsgeheim als begin en eindstation van mijn werk en daar tussenin de verandering van vorm bij alle ballen die ik in de lucht wil houden. Het helpt me om dit in slow motion te delen met collega's.

Theunis Veenstra
Justitiepredikant in de PI Veenhuizen

"Het geheim van de pastor mag niemand zien. Hij schrijft met onzichtbare inkt. Maar als je goed leest dan ontdek je misschien dat er tussen de regels iets zingt"[1]

door Pieter Thomassen

Als pastor breng ik niet alleen mijzelf mee, maar representeer ik ook die ruimte die in het licht van Pasen geduid wordt als een leeg graf, een vrijplaats waar tegen dood en onheil in woorden van vergeving kunnen klinken. En dat maakt in een bajes de tongen los.

Spiegelen

Maar ik ben en blijf natuurlijk ook maar een mens van vlees en bloed. Soms vertellen gedetineerden mij verhalen, die zoveel indruk op mij maken, dat ik "er iets mee moet", dat ik ze niet voor mezelf kan houden.
Niet om ze aan de grote klok te hangen en daarmee het vertrouwen van mijn gesprekspartners te schenden, maar om ze te spiegelen aan een betekenisvolle derde om deze soms verontrustende verhalen - uiteraard geanonimiseerd - in een gezond perspectief te kunnen blijven zien.

Het eigen geheim

De eerst aangewezen vertrouweling is natuurlijk de eigen partner, hoewel we ons hierbij steeds de woorden van ds. Kaptein indachtig moeten zijn "dat niet het geheim van de ánder, maar het éigen geheim in de hand en in het hart van onze partner moet worden gelegd".

Met andere woorden: als een casus of verhaal *mij persoonlijk* raakt, is het goed en zelfs noodzakelijk mijn persoonlijke projecties of blinde vlekken in gesprekken met mijn partner op te delven.

Professionele klik

Een tweede gesprekspartner die in aanmerking komt voor het "delen in dit ambtsgeheim" is de collega geestelijk verzorger met wie ik een professionele klik heb, omdat er naar mijn gevoel ook zoiets bestaat als een "gedeeld collegiaal ambtsgeheim", in eerste instantie binnen de inrichting.

Soms vertellen gedetineerden mij verhalen, die zoveel indruk op mij maken, dat ik "er iets mee moet".

Deze vorm van *sharing* overstijgt idealiter de denominatieve grenzen, omdat het goed is dat geestelijk verzorgers die jarenlang toch ook "besmet" worden met verhalen van tragiek, verraad, verdriet en wanhoop, bij elkaar kunnen schuilen op discrete gesprekseilandjes van hoop en vreugde.

Nooit hoeven te melden

Gelukkig heb ik mij in de 17 jaar waarin ik nu voor DJI werk nooit bij een directeur hoeven melden, omdat mij in vertrouwen iets was medegedeeld waarvan het verzwijgen later als

plichtsverzuim of een veiligheidsrisico zou kunnen worden geduid.

Maar omdat geestelijk verzorgers zo'n bijzondere positie innemen binnen de penitentiaire inrichting, als het ware zetelend op vijf meter detentiehoogte, één been binnen de muren en het andere daarbuiten, is het toch van groot belang dat we van ons hart geen moordkuil maken en dat we steeds opnieuw de communicatie blijven zoeken over aan ons toevertrouwde woorden die schuren, pijn doen of in het ergste geval geleidelijk onze ziel verteren.

Pieter Thomassen
R-k geestelijk verzorger PI Grave

[1] R. Kaptein, Stellingen over het ambtsgeheim, in: *Woord en Dienst*, jrg. 7, 1958, p. 70.

Twee gebeurtenissen

door Geerhard Kloppenburg

Ik sprak een tijdje geleden met een collega die me toestemming gaf een weergave te geven van een paar gebeurtenissen waarover hij vertelde in een gesprek dat we hadden over ambtsgeheim.

Mes op zak

“De eerste herinnering die bovenkomt, als je me vraagt over ambtsgeheim, is de volgende: een aantal jaren geleden moest ik op een afdeling van het Huis van Bewaring zijn om met iemand een afspraak te maken. Ik trof daar ook A aan, een gedetineerde die ik af en toe sprak, en die ik op de wekelijkse gespreksgroep zag. Hij had een goed contact met de dominee van zijn thuiskerk en een groot vertrouwen in die man. Als collega van zijn dominee mocht ik daarin delen.

We maakten een praatje, en hij vertelde me over de problemen die hij had met een paar andere gedetineerden; hij voelde zich bedreigd. ‘Maar als ze te dichtbij komen, nou dan heb ik een mes in mijn broekzak!’

Ik schrok en probeerde op hem in te praten, dat het uiteindelijk niets zou oplossen. Daar was hij niet gevoelig voor. En zo vertrok ik onverrichterzake van de afdeling.

Maar onderweg bedacht ik me dat ik dit niet kon laten passeren. Wat als hij er daadwerkelijk gebruik van zou maken? Ik maakte rechtsomkeert. Ik vertelde hem dat nu hij me verteld had dat hij een mes droeg, ik mee verantwoordelijk zou zijn als er iets gebeurde, en dat ik dat niet wilde. Ik stelde voor de zaak samen te bespreken met het afdelingshoofd. Dat wilde hij niet. Daarop zei ik: "Geef mij nu dat mes, ik neem het mee, en niemand kan het dan naar jou herleiden." Daar ging hij uiteindelijk mee akkoord. Ik nam het in ontvangst en vertrok.

Ik stelde voor de zaak samen te bespreken met het afdelingshoofd. Dat wilde hij niet.

Het bleek achteraf een 'gewoon' tafelmes te zijn, dat nog jarenlang door vrijwilligers gebruikt is om cake te snijden.

De vraag die ik hem niet stelde, maar die ik nu altijd wel stel is: 'Waarom vertel je me dit?' Ik heb gemerkt dat dat een goede opening biedt om het achterliggende probleem te bespreken.”

Opwelling tot zelfdoding

“Een andere gebeurtenis, die ik lastig vond: Ik was nog niet zolang aan het werk in de penitentiaire inrichting, toen ik op een morgen een afspraak had met een jongeman, met wie ik een paar dagen daarvoor kennis had gemaakt en die had aangegeven een gesprek te willen.

Het eerste dat hij me vroeg toen hij binnen was gekomen, was: 'U hebt toch een ambtsgeheim?' Dat had me alert moeten maken, maar dat was op dat moment niet het geval.

Toen ik het beaamde, vertelde hij in de loop van het gesprek dat hij de avond ervoor in een opwelling een poging tot zelfdoding had gedaan, met zijn broekriem. Die was

afgebroken. Hij was zich rot geschrokken en was vastbesloten dit nooit weer te doen. Niemand had het gemerkt. Maar hij wilde wel graag praten over de reden waarom hij zich op dat moment wanhopig voelde.

Na jaren in detentie was hij een half jaar eerder vrijgekomen zonder enige hulp. Hij liep vast en had een delict gepleegd om aan geld te komen. Ondertussen had hij wel een vriendin die ontzettend veel voor hem betekende. De gedachte dat hij misschien voor jaren weer achter de tralies zou verdwijnen, trok hij niet. Hij wilde absoluut niet dat anderen het te weten zouden komen. Dan zou hij misschien wel naar een PPC gaan en nog verder van huis zijn.

Voor mij was dit een lastige afweging. Als hij echt suïcidaal was, zou er misschien wel hulp of 'toezicht' georganiseerd moeten worden. Maar ik vond hem nu wel heel rustig en evenwichtig in het gesprek.

> Ik besloot om het nu nog niet te melden. Eerlijk gezegd ging ik twee dagen later wat gespannen de penitentiaire inrichting binnen.

Maar toen ik hem in de loop van de ochtend op de afdeling sprak, ging het goed met hem.

Achteraf bleek het feit dat hij dit geheim met mij had kunnen delen en vooral dat het zijn geheim bleef, veel opening te geven voor een diepgaand contact."

Geerhard Kloppenburg
Justitiepredikant

Omgaan met mijn ambtsgeheim. Een last of een vanzelfsprekendheid?

door Johan Bosboom

Het verrast mij altijd hoeveel gedetineerden zeggen te weten dat wij als Geestelijk Verzorgers een ambtsgeheim hebben en dat niets van ons gesprek verder wordt verteld. Alsof dat de gewoonste zaak van de wereld is?

Even kunnen praten

Ook bij personeel ervaar ik dat dit begrip algemeen aanwezig is. Ik vertel dat niet tegen iedere gedetineerde die ik de eerste keer spreek. Wel als ik op verzoek van de psycholoog of een PIW-er iemand bezoek. Maar als iemand een verzoekbriefje heeft ingevuld om naar de kerk te kunnen gaan en ik inschat dat mijn contact tot alleen dit gesprekje beperkt blijft, komt het niet aan de orde.

Eigenlijk doe ik dit pas als ik meerdere gesprekken met iemand voer. Ik vertel dan ook dat wij geen dossiers bijhouden, omdat bij justitie alles wat je opschrijft gelezen kan worden (veiligheid!).

Dat dit betekent dat ik alles wat me verteld wordt, moet onthouden en mij dat niet altijd lukt. Daardoor kan het wel eens zijn dat ik naar iets vraag wat iemand me de vorige keer al verteld heeft.

Dat vertrouwen in het ambt van de pastor verrast me telkens weer! Ik vraag of ik een cel binnen mag komen, stel me voor als pastor en vraag of ik even met iemand kan praten. En vaak krijg ik direct een heel verhaal, waar ik niet om gevraagd heb. Het woord 'pastor' roept schijnbaar zoveel vertrouwen op dat mensen blij zijn dat ze even met iemand kunnen praten.

Dat vertrouwen in het ambt van de pastor verrast me telkens weer!

In die zijn lijkt het ambtsgeheim een vanzelfsprekendheid, toch?

Overlegd

Maar we werken niet op een eiland. Als geestelijk verzorgers werk ik weliswaar wel bíj justitie en niet vóór justitie, maar ik werk ook in een organisatie, met collega's waarmee ik wel eens wil overleggen. Voor mij staat het ambtsgeheim dit overleg en deze samenwerking niet in de weg.

Mijn richtlijn is dat ik alleen iets (inhoudelijks) over een gedetineerde vertel als ik dit van tevoren met die persoon heb overlegd. Soms informeer ik wel bij een casemanager of bij de medische dienst hoe het er met iemand voorstaat. Maar dat is dan vooral om een proces te bespoedigen. Hierbij geef ik geen informatie.

Een enkele keer zit ik bij een Multi-Disciplinair-Overleg. Ook dan luister ik vooral, tenzij ik duidelijk met een gedetineerde heb afgesproken dat ik voor/over hem iets zal inbrengen.

En ja, het komt wel eens voor dat ik in een 'spontaan contact' iets over een gedetineerde vertel. Als ik me dat realiseer, vertel ik dat later

alsnog aan de betreffende gedetineerde. En tot nu toe is me dat nog nooit kwalijk genomen.

Moeder aan de telefoon

Eenmaal ben ik in de fout gegaan, hoewel dat strikt genomen niet het ambtsgeheim betrof, maar de geheimhoudingsplicht waar iedere ambtenaar zich aan dient te houden. Dit gebeurde toen ik werd gebeld door iemand 'van buiten' die zich voorstelde als moeder van een gedetineerde die op zoek was naar haar zoon. Omdat ik de betreffende man die ochtend nog gesproken had, bevestigde ik dat hij inderdaad bij ons in de penitentiaire inrichting verbleef.

Toen ik hem die middag het verzoek van zijn moeder overbracht om contact met haar op te nemen, ontstak hij in woede, omdat hij voor zijn moeder als 'dood' was en hij niets meer met haar te maken wilde hebben.
Nu had ik zijn verblijfplaats bekend gemaakt en kon hij opnieuw overplaatsing aanvragen. Excuses aanbieden had weinig effect. Hij was en bleef (terecht) boos. Ik had mijn ambtenaarlijke geheimhouding geschonden, door iemand 'van buiten' te vertellen dat hij bij ons verbleef. Het voelde voor mij als het schenden van mijn ambtsgeheim.

Veilig

Dit voorval deed mij realiseren hoe dichtbij het ambtsgeheim staat en ook hoe het functioneert: de gedetineerde moet er vanuit kunnen gaan dat alles wat hij ons zegt, bij ons veilig is. Daarbij de ambtenaarlijke geheimhouding genomen, houdt in dat ook zijn identiteit bij ons veilig is. En aan dat laatste had ik mij niet gehouden.
Natuurlijk weet ik dat ik niet mag vertellen of een gedetineerde in onze PI verblijft (het wordt me regelmatig gevraagd op bijvoorbeeld verjaardagen). Omdat het zijn moeder was die belde, was ik dat toch even vergeten en ben ik te hulpvaardig geweest. Het heeft me doen ervaren hoe makkelijk ik in die valkuil tuimel en hoe belangrijk het is om eerst even na te denken vóór ik iets (toe)zeg. Uiteindelijk heeft deze gedetineerde overigens geen overplaatsing aangevraagd.

En wat als...

En wat als de gedetineerde mij iets anders vertelt dan hij tegen de rechter zegt? Dat wordt me nog wel eens gevraagd als ik over ons werk vertel. Dan herhaal ik altijd maar de mooie woorden die mijn voormalig college dominee Ype Viersen mij bij het inwerken vertelde: "Johan, als ze tegen ons liegen, dan liegen ze vooral tegen zichzelf en tegenover God."

In vertrouwen

In dit licht ben ik nog nooit in gewetensnood gekomen. Ook is het ambtsgeheim voor mij geen last. Het is een wezensdeel van ons werk: de gesprekken met een Geestelijk Verzorger vinden plaats in vertrouwen. Vertrouwen dat wat verteld wordt tussen ons blijft en zo mogelijk in gebed voor het aanschijn van God wordt gebracht. Het is onderdeel van de vrijplaats die we bieden, waar mensen even op adem kunnen komen en hun gedachten kunnen ordenen.

Johan Bosboom
R-k geestelijk verzorger PI Lelystad

Collegiaal ambtsgeheim?

door een geestelijk verzorger

Het ambtsgeheim is een interessant en vaak lastig thema, want wat valt onder het ambtsgeheim, wanneer moet ik mij erop beroepen en in welke gevallen is het beter om dit te doorbreken…?

Inleiding

Bij het schrijven van dit artikel ben ik nog niet zo heel lang werkzaam bij DJI. Er zijn (gelukkig) nog geen situaties geweest waarin ik mij genoodzaakt voelde om het ambtsgeheim te doorbreken, maar het kwam wel dichtbij.

Bescherming en uitdaging

In verschillende gesprekken met de gedetineerden komen hun delicten aan bod. Zij dragen dit zelf aan, ik begin er niet als eerste over. Zo nu en dan vertellen ze over de manier waarop ze het delict gepleegd hebben. Meestal zijn het gesprekken die ik een mooie plek kan geven in het groter geheel om vervolgens met hen een weg te gaan.

Tot nu toe heb ik in twee gevallen getwijfeld of ik mijn ambtsgeheim moest doorbreken. Het waren twee gevallen die allebei in het grijze gebied vielen van de protocollen.

In het geval wat ik hier toelicht ging het om een beginnende relatie tussen een gedetineerde en een personeelslid.
Brengt het nu wel of niet de gedetineerde in gevaar, is dit iets wat voor de PIW'ers schadelijk zou kunnen zijn? Hoe zit het met mijn eigen geweten in deze kwesties? Het waren vragen die bij mij naar boven kwamen. Daarbij was de meest uitdagende vraag voor mij: in hoeverre kan ik in het gesprek met de gedetineerde nog een plek vinden voor een kritische gesprek over deze kwestie, of is er een mogelijkheid om de gedetineerde toch nog een andere kant op te laten bewegen in zijn denken en doen? (oftewel om de relatie niet verder te ontwikkelen)

Enerzijds vind ik ons ambtsgeheim een bescherming, omdat deze informatie anders nooit met mij gedeeld zou zijn. Het ambtsgeheim zorgt ervoor dat er makkelijk een vertrouwensband ontstaat.
Anderzijds ervaar ik het ook als een uitdaging of last, want wat weegt zwaarder: mijn geweten of de vertrouwelijkheid van het gesprek en wat moeten we doen met gevallen die op de scheidingslijn liggen?

Wat weegt zwaarder: mijn geweten of de vertrouwelijkheid van het gesprek?

De weg van het gesprek

Vanuit de bovenstaande vragen heb ik enkele stappen gezet in het vinden van de juiste weg. Als eerste heb ik voor mijzelf op een rij gezet wat de voors en tegens waren, en daarbij heb ik gebruik gemaakt van de kaderregeling.

In het geval van de beschreven casus was het de vraag of ik de casus moest melden, aangezien de relatie nog (zeer) pril was.
Vervolgens heb ik enkele van mijn collega's in vertrouwen genomen, met hen heb ik de casus besproken en de verschillende perspectieven

aangehoord. Hierbij heb ik ervoor gezorgd dat de anonimiteit van de gedetineerde gewaarborgd bleef. Ik ben daardoor tot het besluit gekomen om het ambtsgeheim op dat moment nog niet te doorbreken, maar eerst extra stappen te zetten met de gedetineerde. Achteraf bleek dit de juiste keuze en zijn we er samen in geslaagd om uit het risicogebied te komen.

In de toekomst
Misschien zal er in de toekomst een casus zijn waarbij ik het ambtsgeheim moet doorbreken.

Het gesprek aangaan met de collega's van de verschillende denominaties vind ik hierbij van onschatbare waarde omdat het gesprek een veelvoud aan perspectieven biedt. De weg van het gesprek in combinatie met de 'protocollen' is dan ook de manier voor mij om tot een goed besluit te komen over het al dan niet verbreken van het ambtsgeheim.

In het geval dat zich wel een situatie voordoet waardoor ik het ambtsgeheim moet doorbreken, zal ik na mijn eigen besluitvorming altijd eerst nog in gesprek gaan met de desbetreffende gedetineerde.
Zo zal ik dan proberen de nood van het doorbreken te laten inzien en zijn toestemming hiervoor krijgen.

Vervolgens zal ik in een gesprek met de juiste instanties de kwestie bespreken. Hierbij zal ik in het belang van het welzijn van de gedetineerde niet meer vertellen dan vanuit het oogpunt van de veiligheid die in het geding is nodig is.
Voor mij is de juiste weg om achtereenvolgens via het gesprek met de gedetineerde, collega's, leidinggevende tot een goed besluit te komen.

de naam van de geestelijk verzorger
is bekend bij de redactie

Column

Ga zitten

Het gebeurde in een abdij.

's Morgens en 's avonds

wordt daar in stilte gegeten.

Tijdens het middagmaal vroeg een van de gasten aan de oudste in ons gezelschap: "Mag ik vragen naar uw leeftijd?"
"Ja hoor, ik ben 94."
Regelmatig verblijft zij een paar dagen in die abdij. Dat doe ik zelf ook. Ik herkende haar van een poosje geleden en was benieuwd welk boek ze dit keer van huis had meegenomen: 'Minder moeten, meer leven'.
We waren allemaal al aan het eten, maar vanaf dat moment gingen we echt zitten. Iemand vroeg: "U bent in de 90, hebt u zo'n boek dan nog nodig?"
"Ja, je bent nooit te oud om te leren."

Hoe die bijzondere ontmoeting aan tafel verder ging, bewaar ik in mijn hart.

Geboeid door haar enthousiasme, en ook door de fase in mijn eigen leven als mantelzorger voor mijn moeder, samen met mijn zus en drie broers, ben ik nu thuis 'Minder Moeten, Meer Leven' aan het lezen. Of beter gezegd, aan het her-lezen.
Ik voel hoe waar dit is: 'See different, act different'.
De schrijfster, journalist Annemiek Leclaire, praat met wetenschappers en schrijvers over ontploeteren, over meer rust, plezier en over betekenis in het leven.
De sleutel is, merkt ze, hoe je omgaat met je eigen vrijheid.

Vele wegen leiden naar dromen.

Ik ga vaker zitten.

José Kodden, r-k geestelijk verzorger

Inspirerend en ontroerend tegelijk

boekrecensie door Ryan van Eijk

Een boek met een mooie, prikkelende (onder)titel nodigt uit tot lezen.
Zo'n titel is
Accidental Saints
Finding God in All the Wrong People
voor mij.
En ik vond het een juweeltje.

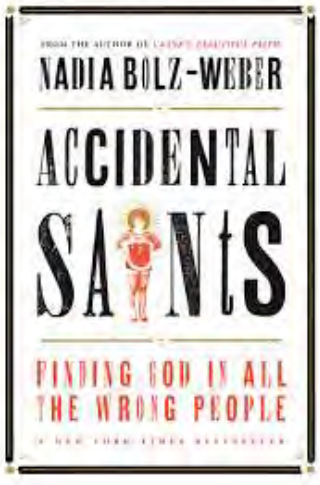

Open en direct

Het boek is een bundel met een twintigtal reflectieve stukjes gebaseerd op de praktijk van Nadia Bolz-Weber, een wat ongebruikelijk lutherse dominee in Denver.

De gegevens van het boek zijn:
N. Bolz-Weber. *Accidental Saints. Finding God in All the Wrong People.* Canterbury (Press: Norwich, 2017 3rd impr.), 211 p.

Wat ongebruikelijk is de auteur in haar verschijning (veel tattoos), in haar woordkeuze (rauw en direct, anderen zullen zeggen grof) en haar eigen verleden (een enkele verslaving).

Ze weet dit natuurlijk van zichzelf en benoemt dit ook allemaal openlijk. In dit laatste zit de kracht van het boek en de schrijfster: de ontwapenende eerlijkheid. Ook in haar bespiegelingen op haar werk is ze ongebruikelijk open en direct, niet op de laatste plaats over haar eigen persoon, want ze blijft zelf zeker niet buiten schot, integendeel. Kan ook eigenlijk niet anders voor wie zijn kerk *House for all Sinners and Saints* noemt.

Ondanks dat wij allemaal iets op onze kerfstok hebben, is het verhaal van Jezus volgens haar zo krachtig.

Bevrijdende God

In de titel van het boek zit meteen het uitgangspunt van Bolz: ieder van ons heeft zijn goede en minder goede kanten. En juist, of beter ondanks dat wij allemaal iets op onze kerfstok hebben, is het verhaal van Jezus volgens haar zo krachtig en voor ons allemaal leven gevend: er is genade en hoop, tegen alle onheilzame daden en werkelijkheid in, voor iedereen.

De thematieken van de hoofdstukjes zijn zeer divers (zoals leiderschap, angst, liturgie, genade, hoop, goede vrijdag, verraad) en worden door Bolz zo neergezet dat zij iedere keer

weer de kern van de evangelische boodschap weet te raken: namelijk het verhaal van een liefdevolle, bevrijdende God die ons de ruimte biedt en uitnodigt -steeds weer opnieuw- het goede te zoeken en te doen -met vallen en opstaan- niet alleen voor onszelf, maar ook voor anderen, en dat in een wereld met vele valkuilen en tekortkomingen, buiten en in onszelf.

Een boek inspirerend en ontroerend tegelijk.

Ryan van Eijk,
Hoofdaalmoezenier

For Sama

filmrecensie door Jan-Gerd Heetderks

"Ik wil dat je begrijpt
waarom je vader en ik
deze keuzes hebben gemaakt,
waarvoor we vochten."

De film 'For Sama' is eigenlijk een lange brief in de vorm van een film van de Syrische journaliste Waad al-Kateab aan haar dochter Sama.

Uitzinnige vreugde totdat...

De film vertelt over een periode van vijf jaar tijdens de burgeroorlog in Aleppo en over de keuzes die gemaakt werden: volhouden in de gruwelijke werkelijkheid van Aleppo, bij de mensen blijven, niet vluchten.
Waad al-Kateab woont in 2012 in Aleppo en doet vol overtuiging mee aan de opstand tegen Assad.
"Moslims en christenen samen tegen dit onrechtvaardige regiem."

Vanaf het begin heeft Waad al-Kateab dag en nacht de camera bij zich. Zij filmt alles en gaat daarbij ook niets uit de weg. Gruwelijke beelden van verminkte lijken worden net zo getoond als de uitzinnige vreugde over de verandering.
De hoop op bevrijding hangt bij het begin van de opstand in de lucht. Er zal een nieuwe maatschappij ontstaan. De vreugde is voelbaar .... totdat het regiem met behulp van de Russen hard ingrijpt.
De bombardementen beginnen en de stad wordt stukje voor stukje verwoest. Ziekenhuizen worden bewust onder vuur genomen.
Als toeschouwer ben je er bijna bij, want Waad al-Kateab gaat niets uit de weg.

De naam drukt het verlangen uit naar een hemel zonder bommenwerpers.

Hemel

Waad al-Kateab leert midden in die gruwelijke werkelijkheid de Syrische arts Hamza kennen, wordt verliefd, de beiden trouwen en Waad al-Kateab wordt zwanger. Sama wordt geboren.
De naam Sama betekent overigens hemel (sky). De naam drukt het verlangen uit naar een hemel zonder bommenwerpers en helikopters die fragmentatiebommen laten vallen

en raketten lanceren. Tussen explosies en binnen de gruwelijke dagelijkse realiteit van de oorlog leeft zij met haar kind en met haar man en wordt soms ook het leven gevierd. Er wordt in de film ook gelachen!

Ongelofelijk moedige mensen

In een interview zegt ze over haar zwangerschap en de geboorte van haar dochter: "Met de zwangerschap en geboorte breng ik leven naar de plek waar mensen sterven en het geeft me hoop en kracht om te zeggen: dit is sterker dan de vernietiging van steden en dit is sterker dan de dood die op ons loert."
De beelden die je ziet zijn soms gruwelijk. Vreselijke verwondingen en de dood zijn elk moment nabij. De explosies laten je schrikken. Hamza is met andere ongelofelijk moedige mensen alleen maar bezig in een noodhospitaal mensen te helpen en te verbinden en te opereren.

Deze werkelijkheid wordt ook Waad al-Kateab som te veel. Dan zegt ze tegen haar kind: "Het was beter geweest dat je niet geboren was. Ik had je dit niet aan moeten doen."
Tot de val van Aleppo houden Waad al-Kateab en haar man Hamza het vol. Dan mogen / moeten ze met een konvooi van de VN de stad verlaten.
En alles wordt gefilmd en vastgelegd door de camera.

Vlammend protest

Ergens las ik over deze film: "Veel dichterbij dan dit kan een oorlog niet komen." En dat is ook zo. De film legt vast wat er gebeurd is. Maar is tegelijkertijd een vlammend protest tegen de machthebbers, hun handlangers en de rest van de wereld die aan de zijkant stond en niets deed. En ook een ode aan de diepe solidariteit die in zo'n situatie ook zichtbaar wordt.
"Ik wil dat je begrijpt waarom je vader en ik deze keuzes hebben gemaakt, waarvoor we vochten."

Jan-Gerd Heetderks
Hoofdpredikant

Internationale bijeenkomst in Rome over Justitiepastoraat

door Ryan van Eijk

Op 7 en 8 november 2019 had ik het genoegen aanwezig te zijn bij een speciale bijeenkomst gepland door de Decasterie ter Bevordering van de Integrale Menselijke Ontwikkeling.

Dit 'Vaticaans Curie ministerie' is het resultaat van de reorganisatie die paus Franciscus in gang heeft gezet.

Nieuwe opzet

In de nieuwe opzet is dit ministerie een voortzetting van de voormalige Pauselijke Raden voor Gerechtigheid en Vrede, voor Ontwikkeling & Caritas (Cor Unum), Migranten en Reizigers, en Gezondheidszorg.
De bijeenkomst was vooral bedoeld om dit 'nieuwe ministerie' te voorzien van informatie en vertrouwder te maken met de realiteit van detentie in het algemeen, de mensen in en de omstandigheden van detentie, en de pastorale zorg.

Kwetsbaar

Twee dagen lang zaten de door het Vaticaan uitgenodigde dertig deelnemers uit de hele wereld onder leiding van kardinaal Turkson met zijn staf bijeen om informatie te delen over de detentierealiteit.

De deelnemers uit het veld waren justitieaalmoezeniers uit diverse landen en continenten, het ICCPPC-bestuur en diverse caritas-bestuurders.
Verder waren er waarnemers aanwezig van de religieuze ordes en congregaties.

De presentaties maakten vooral helder dat de positie van gedetineerden in alle opzichten zeer kwetsbaar is.

De presentaties waren erg divers en maakten vooral helder dat de positie van gedetineerden in alle opzichten zeer kwetsbaar is en de detentieomstandigheden in vele landen zeer slecht zijn. Vooral de berichten en getuigenissen van de deelnemers uit landen waar de rechten van mensen, en soms vooral van christenen, met voeten getreden worden, leidden tot discussie en bezinning.

Mensonterend

De revue passeerden de vaak mensonterende detentiesituaties in vele landen, maar ook de schrijnende strafcultuur (inclusief doodstraf) in de VS waar detentie gewoon een verdienmodel blijkt, de juridische muren die door Australië zijn opgeworpen voor migranten, evenals het feit dat justitiepastoraat ook door lokale kerken vaak een vergeten of zelfs bewust verstopte niche is in het kerk-zijn.
Ook aanverwante onderwerpen als armoede, verslavingsproblematiek, migratie en mensenhandel stonden op de agenda, evenals

recidivevermindering, re-integratie, en herstel of behoud van familiaire relaties. Het moge duidelijk zijn: een overvolle agenda en eigenlijk te veel.

Verankering
De bijeenkomst heeft niet geleid tot concrete stappen of plannen. Dat was ook niet de bedoeling. Het ging juist erom om een actueel totaalbeeld te krijgen. Wel is een eerste belangrijke stap gezet om justitiepastoraat sterker te verankeren in de praktijk en aandacht van de katholieke kerkorganisatie.

Die aandacht voor ons werkveld heeft zeker paus Franciscus die de deelnemers een eigen audiëntie gunde, waarin hij tijdens zijn toespraak duidelijk putte uit zijn persoonlijke ervaringen als justitiepastor en herhaaldelijk van zijn tekst afweek. Op zijn eenvoud werd ons bij aanvang nadrukkelijk gewezen door ons expliciet te wijzen op het feit dat Franciscus niet gesteld is op knielen voor hem of zijn ring kussen. Het geheel werd een warme en inspirerende aangelegenheid, die de bijeenkomst extra glans gaf.

Ieder had na de pauselijke toespraak nog de gelegenheid een paar woorden persoonlijk met de paus te wisselen, waarbij mij van pas kwam dat hij Duits spreekt door zijn studie in Duitsland.

Ryan van Eijk
Hoofdaalmoezenier
(foto's bij dit artikel zijn van de auteur)

(terug naar de inhoudsopgave)